

„MY“ A „ONI“ V LINGVISTICKOM KONŠTRUOVANÍ OBRAZU JAZYKA (ALEBO REFLEXIA LAIKOV V SLOVENSKEJ LINGVISTIKE)¹

GABRIELA MÚCSKOVÁ

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Bratislava, Slovensko

MÚCSKOVÁ, Gabriela: „We“ and „they“ in the linguistic construction of the image of language (or the reflection of lay people in Slovak linguistics). *Jazykovedný časopis* (Journal of Linguistics), 2023, Vol. 74, No. 2, pp. 661–690.

Abstract: The article maps the linguistic views on the common language users as non-experts in the field of linguistics and their ability to think reflectively and rationally about issues related to language. An overview of attitudes towards non-linguists is presented against the background of the development of linguistics, ranging from a structural understanding of language with an emphasis on standard language cultivation and linguistic prescription, through a sociolinguistic approach that emphasizes the role of the language user as a creator of the linguistic norm and its variation, to the view of folk linguistics and citizen linguistics, which examine how ordinary people in various forms of public communication present their opinions, beliefs, as well as their myths and ideologies about language. At the same time, the paper argues for the view that some folk knowledge and beliefs about language are not only incorrect or inaccurate, but, on the contrary, that they provide valuable information for linguistics about the background of language behaviour and language change. The material was drawn from the databases of Slovak linguistic journals and the specialized corpus of the journal *Slovenská reč*.

Keywords: dichotomy of linguist and non-linguist, common language user, prescriptive linguistics, sociolinguistics, folk linguistics

1. ÚVOD

Príspevok vychádza z poznania, že dichotómia lingvisti (jazykí experti) vs. bežní používatelia jazyka (v zmysle neodborníci v oblasti lingvistiky, laici) nepredstavuje prísne oddelené alebo vzdialené kategórie. Tak ako sa lingvista pri opisovaní a vysvetľovaní jazyka do istej miery opiera o vlastné jazykové povedomie používateľa, aj laik popri každodennom používaní jazyka niekedy o jazyku uvažuje a hovorí o ňom, pričom prezentuje aj svoje lingvistické vedomosti, presvedčenia a predstavy a rozvíja svoje metalingvistické uvažovanie. Tak ako lingvista, aj laik rieši rôzne jazykové problémy (napr. hľadá vyhovujúci výraz, overuje si spisovnosť nejakého slova, učí sa cudzí jazyk, vyberá meno pre svoje dieťa, učí ho komunikovať alebo roz-

¹ Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu Vega 2/0133/20 – *Slovenský pravopis a jeho pravidlá v kontexte súčasnej jazykovedy a jazykovej praxe*.

hoduje o jeho bilingválnej výchove),² tak ako laici, i lingvisti sú tvorcami a nositeľmi jazykových ideológií.³

Mohli by sme tiež povedať, že obe skupiny v súčinnosti nielen pretvárajú jazyk jeho používaním v komunikácii, ale tiež vytvárajú obraz jazyka ako lingvisticko-reflexívneho konštruktú,⁴ a to s istou (v jednotlivých skupinách rozličnou) mierou selektívnosti a subjektívnosti. Kooperácia lingvistov a nelingvistov sa teda prejavuje nielen v tom, ako jazyk reálne funguje a mení sa, experti a laici sa vzájomne dopĺňajú aj pri riešení jazykových problémov alebo dokonca aj pri konštruovaní svojich obrazov jazyka. Nelingvisti sa pri riešení svojich jazykových problémov často opierajú o svoje poznatky zo školy alebo sa obracajú na jazykových odborníkov (využívajúc dostupné referenčné lingvistické práce ako slovníky a databázy, jazykové poradenstvo, konzultácie napr. v oblasti bilingválnej výchovy detí a pod.),⁵ čím si zároveň dotvárajú svoj obraz o jazyku. Na druhej strane, svojím narábaním s jazykom, jeho pretváraním a diferencovaným jazykovým správaním v komunikácii sú pre lingvistov hlavným zdrojom poznávania premenlivého fungovania jazyka a prispievajú tak k permanentnej relativizácii obrazu jazyka skonštruovaného lingvistami. V slovenskom jazykovo-kultúrnom priestore má na konštruovaní vedeckého i laického obrazu jazyka (opäť v jednotlivých skupinách rozličný) podiel jazyková politika s tradíciou ochranného purizmu (p. Múcsková 2017, Ondrejovič 2020a; 2020b) a ideológiou štandardného jazyka,⁶ s čím súvisí prestížnosť spisovného jazyka ako akéhosi „landmarku“ pri nazeraní na diachrónnu, regionálnu, synchrónnu a sociálnu jazykovú variantnosť.

Používateľ jazyka je tak nevyhnutnou súčasťou vedeckého sveta lingvistiky, no tá sa na svojho spolutvorcu a jeho lingvisticko-reflexívne kompetencie pozerala alebo stále pozerá z rôznych uhlov pohľadu a s rozličnou mierou rešpektu, čo je pod-

² K chápaniu pojmu jazykový problém a k manažmentu jazykových problémov p. Lanstyák (2010; 2020), Sebők (2022) – tam aj ďalšia literatúra. Identifikácia alebo prežívanie toho, čo je jazykový problém, sa niekedy môže u laikov a lingvistov líšiť (p. Dolník 2004, s. 170; 2009a, s. 20; 2018, s. 142 – 172; Sebők 2022, s. 337 – 348).

³ K chápaniu pojmu jazykové ideológie p. Lanstyák 2017.

⁴ Laický aj vedecký opis jazyka chápeme ako konštrukt, „keďže ‚jazyk‘, ako si ho nielen laici, ale aj väčšina lingvistov predstavuje, existuje iba v myšliach ľudí v podobe jazykových ideológií. Predstava o jazyku ako abstraktnej, predsa dobre opisateľnej entite, ktorá riadi hovorenie a určuje vnútornú štruktúru diskurzov (Lanstyák, 2017), je založená práve na objektívnej existencii verbálnej komunikácie a diskurzov, ktoré v procese verbálnej komunikácie vznikajú“ (Lanstyák 2020, s. 243).

⁵ Ako uvádza I. Lanstyák: „... jednoduchý manažment sa týka problému jednotlivca alebo malej skupiny a jeho riešením sa zvyčajne zaoberajú samotní dotknutí (čiže ‚obyčajní hovoriaci‘, a nie odborníci na problémový manažment). Treba však vedieť, že tomu nie je vždy tak: aj laickí hovoriaci neraz zaochádzajú s problémami organizovaným spôsobom a tiež využívajú na manažment svojich problémov rôzne inštitúcie.“ (Lanstyák 2020, s. 233).

⁶ Z ideológie štandardizmu vyplýva presvedčenie o „správnej“ podobe jazyka, resp. niektorého z možných variantov (Chromý 2014, s. 70 – 71; Ondrejovič 2020a, s. 130 – 133), resp. o vyššej hodnote štandardného (t. j. spisovného) jazyka (Lanstyák 2017, s. 305).

mienené aj jej vlastnými premenami a vývojom. V nasledujúcich kapitolách sa zameriame na obraz laika alebo „bežného používateľa jazyka“ v slovenskej lingvistiky, čiže na to, ako je nelingvista (laik) vnímaný zo strany lingvistov (expertov) a ako sa jeho vnímanie mení na pozadí formovania nových lingvistických smerov a prístupov k jazyku, ale aj na pozadí mimojazykových a mimolingvistických spoločenských a technologických zmien.

2. „MY“ A „ONI“ AKO POLARIZOVANÁ DICHOTÓMIA

Vzťah lingvistu a bežného používateľa jazyka sa v lingvistických prácach väčšinou objavuje v zmysle polarizácie „odborník“ alebo „špecialista“ vs. „neodborník“ alebo „laik“. Pod **odborníkom** sa chápe človek s teoretickým lingvistickým vzdelaním, ktorý má poznatky o stavbe jazyka, štruktúrnych vzťahoch medzi jazykovými prvkami, jeho kodifikovanej podobe alebo kodifikačných princípoch, o jeho dynamike a fungovaní v komunikácii, vývine a pod. Profesionálne sa venuje výskumu jazyka a ovláda lingvistickú terminológiu a metodológiu. Tým je do istej miery determinovaný aj ako používateľ jazyka, pretože je schopný svoje (ale aj cudzie) jazykové správanie vo vyššej miere vedome kontrolovať alebo aspoň registrovať či odôvodňovať.

Na druhej strane, **laik** alebo **bežný používateľ jazyka** (označovaný aj ako „nelingvista“, „radový“, „obyčajný“ či „normálny“ používateľ jazyka)⁷ je človek bez lingvistického vzdelania a teoretických poznatkov o jazyku, a to aj vtedy, keď má isté vedomosti napr. o štruktúre jazyka získané vo vzdelávacom procese (či už pri štúdiu materinského alebo cudzieho jazyka). Konkrétnejšie vymedzenie kategórie „bežný používateľ jazyka“ je však problematické. V odbornej literatúre sme sa stretli so špecifikáciou: „Pod bežným používateľom sa spravidla myslí stredoškolsky vzdelaný človek, menej presne ‚stredne inteligentný nositeľ jazyka‘ (v terminológii J. D. Apresiana, 1974)“ (Tibenská 1993, s. 289). Problematickosť vymedzenia tejto skupiny však do veľkej miery vyplýva aj zo skutočnosti, že sa skupinovým pomenovaním „bežní používatelia jazyka“ označuje zdanlivo homogénna skupina, ktorá zároveň tvorí prevažujúcu časť jazykového spoločenstva stojacu v protiklade k lingvistom. V skutočnosti však ide o kolektív vnútorne bohato diferencovaný jednak na základe komunikačných aktivít, jazykového správania a využívania diferencovaných variet národného jazyka a iných jazykov, jednak na základe miery ovládania aj odborných lingvistických poznatkov či schopnosti reflexívneho uvažovania o jazyku.

⁷ Tieto výrazy sú v lingvistických textoch využívané pri označovaní nelingvistov. V príspevku preto reprodukovujeme tieto výrazy tak, ako sme ich zachytili v analyzovaných textoch, vo vlastnom texte využívame spojenie „bežný používateľ jazyka“ ako najčastejšie alebo pomenovania „laik“ a „nelingvista“ v prípade, že zdôrazňujeme antonymný vzťah k výrazu lingvista.

To však nebráni tomu, aby sa polarizácia na lingvistu – odborníka a na bežného používateľa – laika objavovala v lingvistických prácach, kde sa zdôrazňuje, že na rozdiel od jazykovedca, bežný používateľ jazyka či laik nemá dostatok teoretických lingvistických poznatkov (resp. ich pre svoje komunikačné potreby ani nepotrebuje mať), preto si nedokáže uvedomovať niektoré jazykové javy a vzťahy medzi jazykovými jednotkami:⁸

„(...) slovenské *l* sa len nepatrne líši od pražského *l*, a to tým, že sa artikuluje viac vpredú, ale vraj s akustickej stránky niet tu citeľného rozdielu. Nuž pre laika azda je tento rozdiel nebadateľný, ale nie pre fonetika!“ (Sobolovský 1941 – 1942, s. 73)

„Je však otázka, či tieto výnimky zpod fonetického pravidla nebudú v praxi prameňom pravopisných ťažkostí. Bolo by si treba pamätať pravidlo, že v slovesách, v podstatných a prídavných menách píšeme predponu *s-*, *z-* podľa výslovnosti, ale v príslovkových složkách podľa pôvodu (...). I keď je spojenie pôvodnej predložky v príslovkovej složke voľnejšie než spojenie predpony so slovesným alebo menným základom, predsa len sa zdá pre prax výhodnejšie rovnaké pravopisné pravidlo v oboch prípadoch, lebo nelingvista nevie vždy pohotovo a rýchle rozoznať, resp. uviesť si slovný druh.“ (Horecký – Peciar 1952 – 1953, s. 39)

„Cudzí pôvod sa dá vo veľmi mnohých frazeologizmoch zistiť iba špeciálnou analýzou, ba často ani nie je možné zistiť miesto vzniku, ak vo frazeologizmoch niet nijakých signálov, ktoré by upozorňovali na cudzí, nie domáci pôvod. (...) Prípady, ktoré odborník alebo o veci poučený používateľ môže posúdiť ako prevzaté, ne-músi tak posudzovať bežný používateľ.“ (Smiešková 1982, s. 82)

„Navyše, tieto údaje nezohľadňujú rôzne stupne interlingválnej demotivovanosti (napr. neslovenský pôvod lexém *bezpečie*, *kanút*, *klebetiť*, *nádej*, *tehotná*, *ušianka*, *umenie* si bežný používateľ slovenčiny neuvedomuje, avšak v štatistike sú zachytené ako prevzaté jednotky, ktoré sú v oboch morfematických slovníkoch označené číslicami 0,1 – pozri poznámku 1).“ (Ološtiak 2007, s. 105)

„Pre bežného používateľa v jazykovej praxi pri písaní veľkých písmen vo vlastných menách sú určite takéto teoretické východiská ťažko uchopiteľné, ale môžu

⁸ Na identifikáciu charakteristík alebo vlastností, ktoré lingvisti pripisujú bežným používateľom jazyka či laikom sme využili nový *Korpus Slovenskej reči* (https://www.juls.savba.sk/sr_korpus.html), pomocou ktorého sme analyzovali výskyty výrazov *laik*, *laický*, *bežný používateľ*, *normálny používateľ*, *nelingvista* a *nelingvistický*. Ďalší materiál bol získaný z vyhľadávacieho rozhrania archívu časopisu *Kultúra slova* (<https://www.juls.savba.sk/ediela/ks/>) a *Jazykovedného časopisu* (<https://www.juls.savba.sk/ediela/jc/>). Pre potreby tohto príspevku sme sa zamerali iba na prípady, v ktorých lingvisti hodnotia reflexívno-lingvistické schopnosti bežných používateľov jazyka (t. j. nezameriavame sa na tie vyjadrenia, ktoré hovoria o jazykovom správaní bežných používateľov v komunikácii). Časti, ktoré sú z pohľadu našej analýzy dôležité, sme zvýraznili podčiarknutím.

ich využiť napr. jazykovedci – ortografi pri príprave pravopisných pravidiel týkajúcich sa písania veľkých písmen vo vlastných menách.“ (Valentová 2021, s. 61)

Pre nedostatok lingvistických poznatkov a neovládanie odbornej terminológie môže mať laik problémy porozumieť niektorým vedeckým lingvistickým výkladom. Z tohto predpokladu vychádzajú aj stratégie pri sprostredkovaní vedeckých poznatkov laikom alebo pri výklade jazykových alebo pravopisných pravidiel a zdôrazňuje sa potreba prispôbiť výklad perцепčným schopnostiam laického používateľa jazyka:

„Keby si laik prečítal toto pravidlo a uvedomil jeho dvojakoť, ťažko veriť, že by pochopil, kedy je pred spojkou *a* alebo *i* čiarka. Po jeho prvej a hlavnej časti prídu také pochopy, ktoré predpokladajú dôkladnú znalosť našej skladby a nezvyčajný jazykový cit. Nič nemýlilo zostavovateľov nášho pravopisu, že tieto podmienky sú výsadou len niekoľkých odborníkov, a opovažujeme sa tvrdiť, že i oni by museli často pred týmito spojkami prestať písať a rozmýšľať, o aký význam ide: odporový, výsledný, vytýkavý a pod.“ (Letz 1933 – 34, s. 114)

„Formálnou redukciou pravidiel možno zvýšiť mieru prístupnosti pravopisnej sústavy bežnému používateľovi. Tento efekt je o to výraznejší, o čo náročnejšie sú pôvodné pravidlá sformulované. V PSP sa v kapitole o čiarke využíva hlavne terminológia závislostnej syntaktickej teórie, ktorá je pre bežného čitateľa pomerne náročná (...).“ (Mikušiak 2021, s. 235)

2.1 „Oni“ ako používatelia spisovného jazyka

Ohľad na bežného používateľa jazyka, teda laika, sa často objavuje v kontexte preskriptívnej lingvistiky alebo širšie v oblasti jazykovej politiky zameranej na reguláciu vnútornej štruktúry spisovného jazyka (tzv. korpusové plánovanie). Lingvista v role odborníka posudzuje „správnosť“ používaných jazykových jednotiek s ohľadom na platnú kodifikáciu alebo reálnu spisovnú normu, a to v súvislosti so schopnosťou bežného používateľa chápať a uplatňovať nejaké preskriptívne pravidlo vychádzajúce zo štruktúrnych vzťahov v jazyku. Na základe jazykového správania laikov alebo nimi pociťovanej neistoty pri používaní spisovného jazyka (ktorá ho napríklad motivuje obrátiť sa na jazykovú poradňu) prichádza preskriptívny lingvista k poznaniu, že nejaké pravidlo je laikovi, bežnému používateľovi, neznáme alebo nezrozumiteľné. V tzv. jazykových okienkach a v poučeníach o „správnom“ (v zmysle „v súlade s platnou kodifikáciou a pravopisnými pravidlami“) používaní jazyka sa preto stretávame s tvrdeniami, že používatelia často „nevedia“ alebo si niečo „myslia zle“, prípadne že používateľom „robí ťažkosť“, resp. „majú problém“ niečo rozlišovať, „pociťujú neistotu“ a pod.:⁹

⁹ Takéto nazeranie na používateľa spisovnej slovenčiny, t. j. na laika, ktorý si neuvedomuje zákonitosti spisovného jazyka a nemá dostatočne vyvinuté spisovno-jazykové vedomie, kritizuje S. On-

„Pri sledovaní rozličných jazykových prejavov si môžeme všimnúť, že mnohým používateľom jazyka robí ťažkosť správne používanie čísloviek a pri nich stojacich podstatných a prídavných mien, no najmä zlomkových výrazov.“ (Považaj 1995a, s. 245)

„Ďalšia nejasnosť súvisí s adresátom textu. Mnohí používatelia si myslia, že písanie tvarov zámen *Jý, Váš* s veľkým začiatočným písmenom sa vzťahuje iba na jednotlivca, ktorému vykáme. Ak sa obracajú na viacerých adresátov, majú tendenciu písať zámená s malým začiatočným písmenom. Rovnako nevedia, k čomu sa prikloniť, keď niektorým alebo všetkým osloveným osobám tykajú.“ (Duchková 2017, s. 2013)

„Nevhodné zamieňanie adjektív *vírusový* a *vírový* má pravdepodobne dvojakú motiváciu: 1. niektorí používatelia jazyka nevedia správne skloňovať slovo *vírus*, čo môže súvisieť so skutočnosťou, že v jazykovom systéme slovenčiny sa nachádzajú aj substantíva, v ktorých sa pri skloňovaní koncovka *-us* vynecháva a analogicky sa tvorí aj adjektívum (napr. *meniskus* → *meniskový*, *tetanus* → *tetanový*, *trópús* → *trópový*); 2. niektorí používatelia jazyka si dostatočne neuvedomujú, že uvedené adjektíva sú odvodené od rôznych substantív s odlišným významom (*vírus* → *vírusový*, *vír* → *vírový*), preto sa majú používať diferencovane (...).“ (Guričanová 2015, s. 25 – 26)

Ohľad na používateľa v tomto spisovnojazykovom kontexte sa netýka jeho schopností reflexívne lingvisticky uvažovať o (spisovnom) jazyku, napr. o jeho vlastnostiach, fungovaní alebo o jeho zákonitostiach. Pozornosť sa zameriava skôr na jeho (praktické) ovládanie spisovného jazyka, ktoré však tiež vyžaduje istú reflexívno-jazykovú kompetenciu. Preto je výstižné, ak vo svojej stratifikácii používateľov spisovného jazyka J. Dolník aj nelingvistov nazýva **jazykovými odborníkmi** a na základe ich spisovnojazykovej kompetencie rozlišuje **a)** praktickú (spisovno)jazykovú kompetenciu nadobudnutú neuvedomene na základe analógie s jazykovým správaním iných i svojim vlastným a opierajúcu sa o tzv. jazykový cit (porov. termín „praktický jazykový odborník“ – Dolník 2019, s. 521 – 522) a **b)** schopnosť vedomej regulácie vlastného jazykového správania na základe osvojených poznatkov o spisovnej norme alebo spisovno-regulačných odporúčaní v pro-

drejovič s odvolaním sa na prácu J. Dolníka: „v normatívnej klíme sa používatelia upínajú práve na túto (spisovnú – dopl. G. M.) podobu jazyka, aj keď permanentne zisťujú, že vo vzťahu k tejto podobe jazyka je ich jazykové povedomie deficitné. Používateľom sa cez tieto ideológie nanucuje presvedčenie, že neovládajú spisovný jazyk svojho vlastného jazyka v úplnosti, ba že ani nerozumejú jeho zákonitostiam. (...) Jazyková výchova a kritika vedie síce používateľov k ovládaniu spisovného jazyka, ale súčasne sú ňou utvrdzovaní v odkázanosti na jazykových ‚expertov‘ (podrobnejší výklad, kde sa to zásadne spochybňuje, možno nájsť najmä v prácach Juraja Dolníka, 2010, 2015, 2017, 2020)“ (Ondrejovič 2020a, s. 132 – 133).

cese vzdelávania (porov. termín „školený jazykový odborník“ – Dolník 2019, s. 522 – 523).¹⁰

2.2 „Oni“ ako diferencovaná societa

Zdanlivú homogénnosť skupiny bežných používateľov spisovného jazyka naruša miera „školenosti“ (nadväzujúc na výraz „školený jazykový odborník“ – p. vyššie) vo vzťahu k spisovno-jazykovej kompetencii, teda rozsah nadobudnutých znalostí o norme spisovného jazyka a preskriptívnych pravidlách a tiež skúsenosti s používaním jazyka vo verejnej komunikácii. Z hľadiska skúmania spisovno-jazykovej normy a jej kultivovania je tak potrebné ďalej profesionálne a sociálne diferencovať túto v skutočnosti veľmi rôznorodú skupinu bežných používateľov, najmä s ohľadom na tých „školenejších“, ktorí túto normu reálne vytvárajú. Vymedzuje sa tak istá elitná skupina nelingvistov, ktorí sú tvorcami textov považovaných za reprezentatívne pre výskum spisovno-jazykovej praxe a tvorbu kodifikácie a zároveň dôležitým faktorom kultivovania spisovného jazyka. Na označenie tejto skupiny sa najčastejšie používa spojenie **profesionálni používatelia jazyka**, ktorými sa zväčša myslia ľudia používajúci jazyk ako pracovný nástroj, čiže autori rôznych textov adresovaných širšej verejnosti, mediálni pracovníci, autori literárnych diel, prekladatelia, pracovníci redakcií, učitelia a pod.¹¹ Pri tejto skupine sa zo strany lingvistov predpokladá väčšia miera teoretických lingvistických poznatkov i poznanie preskriptívnych odporúčaní, resp. záujem o ďalšie vzdelávanie v tejto oblasti. Zároveň sa jej pripisuje značný vplyv na podobu spisovného jazyka všeobecne a jazykové správanie ďalších skupín používateľov jazyka:

„(...) s jazykovým vzdelávaním by sa malo začať v rodine. Pokračovať by sa malo v škole a ideálom, vzorom by mali byť profesionálni používatelia jazyka, herci, rozhlasoví a televízni hlásatelia, verejní činitelia. (...) osobitne v mediálnej komunikačnej sfére, je pri dorozumívaní potrebné dodržať normy spoločenskej komunikácie a využívať výrazové prostriedky zo spisovnej podoby ná-

¹⁰ Nelingvisti ako odborníci sú tu však odlišení od lingvistov, pri ktorých zase autor vidí rozdiel medzi teoretickým jazykovým odborníkom, ktorý predstavuje lingvistu skúmajúceho jazyk, jeho štruktúru, vývoj a fungovanie na základe vedeckých teórií a metodologických prístupov, a metateoretickým odborníkom smerujúcim k explanácii povahy jazyka a reflexii lingvistických teórií (Dolník 2019, s. 521 – 525).

¹¹ A. Jarošová (nadväzujúc na práce V. Dovalila a U. Ammona) skupinu profesionálnych používateľov jazyka vymedzuje ako „modeloví (vzoroví) hovoriacich a autori textov“, kam zaraďuje len pracovníkov médií, a popri nich vymedzuje ešte skupinu „normotvorných autorít“ zahŕňajúcu učiteľov, redaktorov, korektorov a jazykových editorov. Túto druhú skupinu charakterizuje vyššia miera presadzovania ideológie štandardizmu a akceptovania (do istej miery aj tradičných puristických) preskriptívnych rozhodnutí. Aj tu oproti týmto skupinám stoja jazykovedci diferencovaní ako „kodifikátori“ a „jazykovi experti“. Všetky štyri skupiny sú však vnímané ako „inštalácie“ s príslušnou mocenskou pozíciou pri formovaní spisovného jazyka (Jarošová 2022, s. 30 – 38).

rodného jazyka. Je to priam nevyhnutné pri profesionálnych používateľoch jazyka, pre ktorých je jazyk pracovným nástrojom. Mnohí si však neuvedomujú, že v takom prípade nie sú bežnými používateľmi jazyka a prostredníctvom svojho prejavu ovplyvňujú jazykové vedomie, osobitne školskej mládeže.“ (Findra – in: Števková 2000)

„Najmä profesionálni používatelia jazyka, ktorí denne pracujú s jazykom — a medzi nich nepochybne patria redaktori, moderátori elektronických médií, spisovatelia, žurnalisti, učitelia atď. — by mali veľmi dobre rozlišovať, čo je české a čo slovenské, čo je spisovné a čo nespisovné, a takisto by mali vedieť, aké prostriedky v akej komunikačnej situácii je vhodné používať.“ (Považaj 1995b, s. 195)
„Kultivovaný jazykový prejav by mal byť samozrejmosťou a vecou prestíže aj pre profesionálnych používateľov slovenčiny, teda redaktorov, novinárov, hercov. Na zlepšenie daného stavu je potrebné, aby používatelia slovenčiny mali záujem o kultivovanie vlastného jazykového prejavu a vzdelávanie v tejto oblasti.“ (Jazyková poradňa JÚLŠ SAV)

„Keď prednášam o jazykovej kultúre a štylistike pre ľudí rôznych profesií v rôznych inštitúciách, veľmi sa o túto problematiku zaujímajú, veľa sa pýtajú a veľa aj vedia, takže nemám pocit, že by nemali záujem zlepšovať sa v ovládaní jazyka. (...) Nájdu sa však aj takí profesionálni používatelia jazyka, ktorí si myslia, že už o používaní jazyka všetko vedia a nemusia sa ďalej vzdelávať. Už sa mi stalo, že som učila moderátorov, ktorí nechápali, čo sa ešte potrebujú naučiť, ale po niekoľkých hodinách školenia či besedy si uvedomili, aké potrebné je sa ďalej vzdelávať.“ (Mislovičová – in: Moravčíková – Mislovičová 2009)

Z vyššie uvedených vyjadrení je zjavné, že sa pojem profesionálni používatelia jazyka spája s ovládaním, resp. „povinnosťou“ ovládania spisovného jazyka. Vyplyva to aj z toho, ako sa s istou mierou neistoty k tejto kategórii priradujú aj ďalšie skupiny ľudí vystupujúcich na verejnosti (napr. politici):

„Mali by to však vedieť nielen profesionálni používatelia jazyka, ale vlastne všetci, ktorí vystupujú na verejnosti, aby nedochádzalo k nivelizácii jazykových prejavov, k nivelizácii jazyka.“ (Považaj 1995b, s. 196)

„Ďalšou podskupinou v rámci verejného komunikačného prostredia sú okazionalizmy tvorené v tzv. mediálnej komunikácii čiže v rozhlasovom a televíznom vysielaní. Ich autormi sú profesionálni používatelia jazyka: humoristi v zábavných reláciách, redaktori a moderátori v rôznych typoch programov, speváci, herci, textári, ale i politici ako hostia publicistických i neformálnych relácií.“ (Liptáková 1998, s. 35)

M. Moravčíková: „(...) Čo znamená pre politika dôkladná znalosť jazyka, v ktorom komunikuje so svojimi voličmi?“

S. Mislovičová: „Politik v našich podmínkách je zvyčaje obyčejný člověk, který sa zrazu stal profesionálním používatelem jazyka. Záleží len na ňom, do akej miery si to uvedomí a či sa svoj prejav pokúsi nejako kultivovať.“ (Mislovičová – in: Moravčíková – Mislovičová 2009)

Podobne je pomerne nejasne využívaný pojem **poučení používateľa jazyka**. Táto skupina nie je tak exaktne sociálne a odborne vymedzená, niekedy je chápaná synonymne s profesionálnymi používateľmi jazyka, inokedy širšie, ako ľudia s vyvinutejším jazykovým citom alebo schopnosťou vnímať súvislosti v štruktúre jazyka:

„Takéto posuny (obmieňanie zvratu „skloňovať niečo vo všetkých pádoch“ – pozn. G. M.) sa hodnotia ako tzv. frazeologické inovácie. Sú to posuny, ktoré predpokladajú istý stupeň jazykového povedomia, teda napr. poznanie, že vzťahovosť sa v jazyku vyjadruje nielen pádmi, ale aj inými gramatickými prostriedkami, napr. kategóriou čísla, času a pod., že skloňovanie a časovanie sú osobitné formy ohýbania atď. Preto nijako neprekvapuje, že uvedené podoby sledovaného zvratu sa bežnejšie vyskytujú práve v žurnalistike, teda v reči dobre poučených používateľov jazyka.“ (Mlacek 1996, s. 93)

„Výslovnosť podľa idiolektu autora sa môže realizovať konvergentne alebo divergentne s kodifikovanými odporúčaniami. Možno uvažovať aj o tom, že existuje obdobie, v ktorom používatelia vyslovujú [i-e] alebo [ie], časť aj lingvisticky poučených respondentov napríklad vyslovuje [pi_eta], [grobi_an] a časť [přeta], [grobřian].“ (Sokolová – Ivanová – Jarošová 2008, s. 284)

„To značí, že sa píše *stodvadsiaty druhý, stodvadsiateho druhého* (s oddelenými jednotkami), ale *stodruhý, stodruhého* (s pripojenými jednotkami). Poučený používateľ uvidí súvislosť s príznakom neskloňovanosti číslovky *sto* stojacej pred číslovkou *druhý*. Treba povedať, že formulácia samotného pravidla je problematická (...).“ (Jarošová 2021, s. 216 – 217)

Vymedzenie skupín „profesionálnych“ „prestížnych“, „poučených“ či „školených“ používateľov naznačuje istú modifikáciu jednoduchej dichotómie alebo dokonca vytváranie predstavy kontinua či prechodnej zóny medzi nelingvistami a lingvistami ako inštanciami podieľajúcimi sa na formovaní spisovnej normy. Deliacou čiarou tu však ostáva kritérium teoretických poznatkov o jazyku a jeho skúmania.

2.3 Pred bránami lingvistiky

Hoci sa ani bežnému používateľovi jazyka neupiera istá miera reflexívnej meta-jazykovej kompetencie vo vzťahu k jazyku (naznačuje to tiež označenie „odborník“ aj v prípade nelingvistov), jej vyšší stupeň spojený napr. s vyjadrovaním sa k teoretickým jazykovým otázkam a ich výkladu na „teoreticky zdôvodnenom základe“ alebo na najvyššej úrovni v posudzovaní teórií a metodológií poznávania povahy jazyka je

vlastný odborníkom v oblasti lingvistiky (porov. termíny „teoretický“ a „metateoretický jazykový odborník“ – Dolník 2019, s. 523 – 524). Podobne sa zo zorného uhla aktérov normotvorby spisovnej variety dichotomicky vymedzujú reprezentatívni alebo „modeloví (vzoroví)“ používatelia a „normové autority“ na jednej strane a „kodifikátori“ a „jazykoví experti“ so zreteľom na kodifikáciu“ na strane druhej (Jarošová 2022, s. 29 – 31). Výsada skúmať, opisovať a vysvetľovať jazyk a jeho fungovanie či polemizovať o lingvistických otázkach sa pripisuje len lingvistickým expertom, a to často s odôvodnením, že vedecké otázky a diskusie o jazyku nie sú pre bežných používateľov vhodné, ostávajú im skryté alebo by ich ani nemali zaujímať:

„Pre bežného používateľa jazyka by sa podľa toho normálnym metodickým postojom mala stať predstava, že poznávanie a vysvetľovanie zložitosti jazyka je pre vedcov, najmä jazykovedcov.“ (Kačala 2020, s. 16)

„Čo je však mimo zorného poľa bežných používateľov jazyka, je diferencovanosť teoretických jazykových odborníkov z hľadiska pozadia, z ktorého pristupujú k opisu a vysvetľovaniu jazyka.“ (Dolník 2019, s. 523)

D. Števková: „Existujú dva vyhranené názory na dnešnú úroveň jazykovej kultúry – optimistickejši (,nie je také zlé‘) a pesimistickejši (,havarijný, katastrofálny stav‘), takisto aj k regulácii jazyka je prístup časti jazykovedcov benevolentný (,sociolingvistický‘), iných zasa prísny (,normativistický‘). Nezneisťuje takýto konflikt medzi jednotlivými lingvistami ,radového‘ používateľa slovenčiny?“

S. Ondrejovič: „Či takýto konflikt medzi lingvistami nezneisťuje radového používateľa slovenčiny. Myslím si, že to nie je jeho vec. To je vec nás profesionálnych jazykovedcov. On o tom vlastne ani nevie, ani nemá vedieť.“ (Ondrejovič – in: Števková 2000)

Napriek absencii teoretických poznatkov o zložitosti jazyka alebo o diferencovaných teoretických prístupoch, nelingvisti na základe prirodzených jazykových kompetencií a skúseností aktívne vstupujú s odborníkmi do interakcie a prezentujú vlastné (niekedy aj odlišné) názory na jazyk a spisovnosť, čo sa stretáva s kritikou a odmietaním zo strany niektorých lingvistov. Tí poukazujú predovšetkým na neodbornosť, nepripravenosť laikov a – z hľadiska lingvistickej korektnosti – na chyby a dokonca škodlivosť laických názorov. Z minulosti je známa kritika lingvistu F. Kočiša (1994) na článok V. Benedikoviča (ako nelingvistu) zameraný proti prechýľovaniu cudzích ženských priezvisk (1993). Okrem poukazovania na neodbornosť pisateľa článku, F. Kočiš v úvode uvádza:

„Keď sa v Národnej obrode z 8. júla 1993 komentovalo schválenie zákona o ženských maďarských a vôbec cudzích priezviskách a menách, príslušnému článku dal autor nadpis Slovenčine sa rozumie každý. Tú istú iróniu použil autor aj v článku, keď konštatoval, že poslanci Národnej rady SR sa zahrli na jazykoved-

cov amatérov, až napokon schválili to, čomu nerozumeli. Žiaľ, takýchto jazykovedcov amatérov na Slovensku je veľa, tiež píšu o tom, čomu dobre nerozumejú, a vždy sa nájdu noviny, ktoré im to uverejnia.“ (Kočiš 1994, s. 29)¹²

Ostrú kritiku tzv. „laicizácie jazykovedy“ vyslovil aj I. Ripka:

„Niektorí používatelia jazyka (vychádzajúc z nekorektných predstáv o totálnej demokracii) chápu zákonmi garantovanú slobodu slova absolútne a odmietajú — a to i vo verejných prejavoch — rešpektovať súčasnú platnú kodifikáciu spisovnej slovenčiny či akceptovať výsledky výskumov slovenskej jazykovedy. Zmenu postoja používateľov k jazyku (ich výlučnému „majetku“) niekedy sprevádza aj zmena postojov k jazykovedcom a k jazykovede. Spochybňuje sa odborná kompetencia jazykovedy a jazykovedcov, suverénne sa tváriaci laici (...) vyslovujú a píšú (a tzv. nezávislá tlač ich publikuje) slová odsudzujúce a dehonestujúce najmä prácu v oblasti jazykovej kultúry, pri kultivovaní spisovnej slovenčiny. Takáto laicizácia lingvistiky (...) je v súčasnosti módna. Autori takýchto textov robia to, čo nevedia (navyše to niekedy aj priznávajú a vystavujú skoro na obdiv); zrejme im neprekáža ani to, že svojou nevzdelanosťou verejnosť mystifikujú.“ (Ripka 1995, s. 258)

„Ako veľký problém vnímam laicizáciu jazykovedy. Určite je lepšie, ak sebareflexia prebieha vnútri odbornej komunity prostredníctvom polemík, diskusií alebo aj filipík. Laicizácia však spočíva v tom, že dnes si každý používateľ jazyka myslí, že má právo sa vyjadrovať na odborné témy a presadzovať svoje „jazykové osobitosti“ v oficiálnej komunikácii. (...) A laicizácia je presne to – že neinformovaný používateľ jazyka prekodúva niečo inak ako treba a vnáša to do verejného priestoru. Nepoučený laik v snahe zjednodušiť si život posúva celý jazyk a komunikáciu tam, kde neboli a kam nepatria.“ (Wachtarczyková – Ripka 2012, s. 242 – 243)

Nie sú to však len negatívne a kritické postoje, ktoré lingvisti zaujímajú voči poznatkom a názorom laikov. Naopak, najmä v niektorých novších lingvistických smeroch a prístupoch (p. nižšie) sa s pozitívnou reflexiou zameriava pozornosť na laické vyjadrenia o jazyku a odhaľuje sa, že sú pre poznanie povahy jazyka a jeho dynamiky (a vývinu) prínosné. Deje sa tak najmä v kontexte tzv. ľudovej lingvistiky. Cesta k tomuto poznaniu viedla cez oslabovanie polarizácie vzťahu odborníkov a laikov.

¹² K sporu sa neskôr vrátil M. Ološtiak, ktorému išlo „o ‚zrekonštruovanie‘ konkrétnej polemiky medzi ‚antiprechytľovcami‘ nelingvistami a ‚proprechytľovcami‘ lingvistami (Benedikovič vz. Kočiš)“ (Ološtiak 2001a, s. 300), pričom si uvedomoval nepresnosť rozdelenia na nelingvistické a lingvistické mienky o prechytľovaní a názory laikov vysvetľoval silnou extralingválnou motivovanosťou, zatiaľ čo lingvistické argumenty sú podložené intralingválne. V oboch prípadoch však konštatuje aj zvýšenú dávku expresívnosti a ironie (ibid., s. 299).

3. OSLABOVANIE POLARIZÁCIE

Od komunikačno-pragmatického obratu v lingvistike a výraznejšieho vstupu sociolingvistiky a pragmalingvistiky do slovenského vedeckého prostredia sledujeme zmierňovanie polarizovanej dichotómie postavenej na disponovaní/nedisponovaní teoretickými poznatkami o jazyku, resp. na miere „racionality“ pri vnímaní jazyka a jeho fungovania v jazykovej praxi. Pojmom „racionalita“ nadväzujeme na vyššie spomínaný koncept stratifikácie používateľov jazyka predstavený J. Dolníkom (2019; 2021, s. 174 – 187), v ktorom autor výraz „jazykový odborník“ aplikuje aj na bežného používateľa jazyka, „aby sa vystihol jeho status v súčasnom jazykovom živote a vyzdvihol sa význam jeho jazykovej odbornosti pre prirodzené fungovanie spisovného jazyka“ (Dolník 2019, s. 515). Pozornosť lingvistiky sa z jazyka ako vnútorne štruktúrovaného systému determinovaného vnútornými vzťahmi presunula na jeho variantnú podobu v reálnej komunikácii podmienenú sociálnymi či regionálnymi premennými (v oblasti sociolingvistiky) a na premenlivé „narábanie“ s jazykom zo strany jeho používateľov determinované rôznymi sociologickými, psychologickými, komunikačnými či pragmatickými faktormi (v oblasti pragmalingvistiky). Tým sa otvoril priestor pre reflektovanie bežných používateľov jazyka a ich podielu na formovaní jazyka.

Aj v sociolingvistických i komunikačno-pragmatických prístupoch sa zachováva rozlišovanie medzi laikmi a odborníkmi, rozdiel je však práve v reflektovaní laikov zo strany odborníkov. Prejavilo sa to najmä v kontexte výskumu fungovania a dynamiky spisovného jazyka, kde je laik, teda bežný používateľ jazyka, vnímaný ako objekt výskumu lingvistov pri poznávaní reálnej spisovno-jazykovej normy. Skutočnosť, že sa aj bežný používateľ jazyka vníma ako jazykový odborník (na základe svojej jazykovej kompetencie), zvyšuje dôraz alebo rešpekt zo strany lingvistov – na jednej strane je bežný používateľ jazyka pre lingvistu „autoritou“ alebo zdrojom informácií o jazykovej dynamike a komunikačných potrebách, na strane druhej sa sám stáva súčasťou „jazykových mocenských vzťahov“, čo mu umožňuje „ovplyvňovanie jazykového života daného spoločenstva“ (porov. Dolník 2019, s. 525 – 527). Podobne A. Jarošová vníma používateľa ako tvorcu „komunikačnej normy uplatniteľnej v spisovných situáciách“ (Jarošová 2022, s. 29). V novom vedeckom kontexte sa reflektuje autorita používateľa jazyka pri formovaní (spisovnej) jazykovej normy a zmierňovanie polarizácie aktérov sa prejavuje ako komplementárne pôsobenie pri konštruovaní lingvistického obrazu jazyka.¹³

Zo širokého spektra výskumov v oblasti variačnej sociolingvistiky sa aj vďaka zaužívaným sociolingvistickým metódam ako dotazník, anketa, riadený rozhovor a pod. prirodzene do pozornosti dostáva dôležitý normotvorný (v zmysle jazykovej

¹³ Okrem toho snaha lingvistov o uchopenie reálnej podoby jazyka motivovala výskumy jazykovej variantnosti a fungovania jazykových jednotiek na základe veľkých korpusových databáz, ktoré ponúkajú objektívnejší obraz reálneho jazyka a jeho dynamiky.

i komunikačnej normy) faktor – **postoj k jazyku**. S týmto zameraním sa realizoval výskum postojov (vo význame preferencií jazykových variantov) používateľov jazyka k dynamickým jazykovým javom v rámci projektu *Slovenčina v súčasnej komunikácii*.¹⁴ Okrem výskumu komunikačnej kompetencie používateľov jazyka sa v ňom zdôrazňovala aj potreba skúmať „postoje k jazyku a k jeho existenčným formám (útvárom, varietám)“, zvlášť k hovorovej variete slovenčiny (Buzássyová 1989). V tomto výskume ešte nešlo v pravom zmysle o jazykové postoje,¹⁵ ani o ich zložky, typy či výskum vzťahu postojov a rečového správania (porov. Rusinková 2020, s. 40 – 41). Význam poznania jazykových postojov sa vidí najmä v odhaľovaní funkčnosti a produktívnosti variantných jednotiek, čo malo na jednej strane umožniť ich reflektovanie v preskriptívno-kodifikačnej praxi a na strane druhej efektívnejšie vplyvať na kultivovanie jazyka bežných používateľov.

Nadväzujúce výskumy rozširovali poznanie postojov už nielen k jazykovým variantom, ale aj k iným jazykom a regionálnym varietám tvoriacim heterogénny charakter slovenskej jazykovej situácie (napr. Slančová 1990; Slančová – Sokolová 1997; Ondrejovič 2008, s. 119 – 136 a ďalší), medzijazykovým kontaktom a vzťahom (napr. Nábělková 2008; Dolník – Pilecký 2012) alebo k spisovnému jazyku (Rusinková 2022).¹⁶ Zároveň rozširovali skúmanie postojov používateľov jazyka o hľadanie ich (aj v histórii zakorenených) motivácií a prameňov.

Zmenu v chápaní vzťahu odborník – laik zaznamenávame najmä v tom, že sa pozornosť lingvistov zameriava viac na reálne jazykové prejavy a na podobu jazyka v reálnej komunikácii. Zároveň sa pripisuje dôležitosť aj **jazykovému vedomiu** ľudí bez lingvistického vzdelania, ktoré sa zároveň vymedzuje oproti jazykovému vedomiu lingvistov:

„Veľmi významným cieľom sociolingvistického skúmania je prispieť k hlbšiemu poznaniu jazykového vedomia používateľov jazyka, ktoré následne umožní efektívnejšie formovať toto vedomie na všetkých relevantných úrovniach, t. j. ako in-

¹⁴ Projekt bol predstavený v druhom čísle *Jazykovedného časopisu* 1989 (s. 105 – 123) a čiastkové výsledky boli publikované v nasledujúcich rokoch (bližšie Dolník 2010, s. 29). Možno tu tiež spomenúť aj omnoho starší výskum hovorenej podoby spisovnej slovenčiny zo 60. rokov vedený E. Paulinym, ktorého výsledky na dlhé desaťročia ostali len v podobe interného materiálu v archíve JÚLŠ SAV a až záujem o prirodzenú jazykovú diverzitu a variantnosť spisovného a národného jazyka prispel k jeho doslova „oprášeniu“ a vydaniu v podobe samostatného zväzku série *Sociolinguistica Slovaca* (Ondrejovič 2007).

¹⁵ Postoj sa tu chápal skôr ako „sklon nejakej osoby alebo sociálnej skupiny dávať prednosť istým cieľom a spôsobom konania a správania (a iné odmietat)“ (Slančová 2008, s. 147), nevychádzalo sa zo všeobecnej definície postoja, sformulovanej napr. ako „interpretačný vzťah človeka k objektu, ktorý slúži ako pevný východiskový bod pri jeho poznávaní a hodnotení, je prejavom orientačnej kompetencie človeka v určitej situácii a určuje jeho preferenčné reakcie“ (Rusinková 2020, s. 38).

¹⁶ K ďalším prácam z oblasti variačnej sociolingvistiky v priereze vývinu sociolingvistiky na Slovensku p. Ondrejovič 2008, kap. I.

dividuálne, skupinové a (celo)spoločenské vedomie. Tu sa možno inšpirovať pojmoslovím teórie osobnosti, prípadne i viacerými teóriami (sovietskymi, poľskými, nemeckými a inými), ktoré môžu byť podnetné pri vypracovaní nášho pojmového aparátu, najmä pri presnejšom definovaní takých antinomických pojmov, ako je tzv. naivné vedomie a teoretické vedomie, jazykové vedomie bežného používateľa jazyka či jazykový cit v protiklade k vedeckému, resp. poučenému jazykovému vedomiu (...). Závažný je i problém objasnenia mechanizmu spätnej väzby medzi týmito ‚vedomiami‘.“ (Buzássyová 1989, s. 118)

Pozornosť zameraná na jazykové povedomie, ale i vedomie bežného používateľa¹⁷ naznačuje aj posun v uznaní a tiež rešpektovaní schopnosti nelingvistu reflexívne uvažovať o jazyku. S ohľadom na zaužívanú prax v spisovnojazykovej a preskriptívno-poradenskej oblasti, objavujú sa apely na rešpektovanie širšieho spisovného hovorového úzu (alebo štandardnej variety – porov. napr. Bosák 1997, 2008) a zohľadnenie komunikačných potrieb a vlastného jazykového povedomia i vedomia používateľov slovenčiny (napr. Dolník 1997; 2004; 2009b; 2010 a i.) a s tým spojené prehodnotenie niektorých preskriptívnou lingvistikou nastavených hraníc spisovnosti, ktoré sa dostávajú do napätia s jazykovým povedomím používateľov. Aj v tejto – mohli by sme povedať „rešpektujúcej“ – dichotómii je niekedy osobitne vnímané vedomie profesionálnych alebo prestížnych používateľov. Tvrdenie A. Jarošovej, že „všetci, ktorí tvoria alebo interpretujú texty určené verejnosti (nielen publicisti), majú na zreteli aj spisovnosť produktu, a preto ich jazyková produkcia je výsledkom nie epizodického, ale pomerne sústavného reflexívneho meta-jazykového uvažovania“ (Jarošová 2022, s. 30), ukazuje na zaužívané presvedčenie lingvistov o tom, že stupeň racionality a schopnosť metajazykového uvažovania u nelingvistov sa zvyšuje spolu s vyššou mierou (uvedomovaného) ovládania spisovného jazyka.

Empirické sociolingvistické výskumy zameriavajúce sa na výskum postojov k jazyku a jazykového povedomia prinášajú (okrem zväčša kvantitatívnych výsledkov) aj explicitné metajazykové vyjadrenia a hodnotenia respondentov týkajúce sa jazyka. Metajazykové prejavy laikov zároveň odhaľujú ich jazykové vnímanie (funkčnosť, salientnosť, cudzosť, príznakovosť a ďalšie vlastnosti pripisované jazykovým jednotkám alebo celkovo jazykom či jazykovým formám), ale aj ich znalosti o jazyku a názory na vnímané jazykové javy. Význam týchto výskumov pre pochopenie rečového, ale aj širšieho sociálneho správania odhaľujú napr. práce M. Nábělkovej (za viaceré spomenieme aspoň monografiu *Slovenčina a čeština v kontakte*.

¹⁷ Jazykové vedomie sa chápalo ako „viac alebo menej vyvinutá schopnosť uvažovať o jazyku (napr. o skutočnostiach jazykovej komunikácie, o jednotlivých jazykových javoch, o vývine alebo o hodnotení jazyka), vedome používať a hodnotiť jazykové výrazové prostriedky“ (Teichtmeier et al. 1987, s. 9), pričom sa táto schopnosť u každého človeka pohybuje na stupnici medzi jazykovým citom a vedeckým jazykovým vedomím (ibid.); podobne diferencovanosť a rôzne typy jazykového vedomia vymedzuje J. Horecký (1991).

Pokračovanie príbehu – 2008, najmä s. 219 – 232), ktorá je vďaka rozsiahlej analýze a interpretácii laických vyjadrení o češtine a slovenčine príkladom „celkom nového obrazu jazykových vzťahov aj na základe bohato zaznamenaných rozličných postojov z tlačенých textov a najmä internetových diskusií, vďaka čomu ide o plastický sociokultúrny obraz“ (Buzássyová 2010, s. 308 – 309). Z ďalších podobne zameraných prác možno ešte spomenúť prácu K. Gajdošovej (2015) a J. Rusinkovej (2020, s. 50 an.).

Hodnotiace postoje k cudzím i vlastným jazykovým prejavom, k jednotkám jazyka alebo iným jazykom a ich metajazykové prezentovanie sú interpretované aj ako súčasť axiologickej kompetencie nositeľov jazyka, ktorá sa odráža v „narábaní“ s jazykom, v jazykovom správaní, selekcii z triedy alternatívnych prostriedkov alebo v interpretácii jazykových výrazov či metajazykovom zaobchádzaní s jazykom (podrobne Dolník 1995; Orgoňová – Dolník 2010, kap. IV). Takýto pohľad na nositeľa reálneho jazyka už počíta s tým, že aj laik má nejaké lingvistické znalosti a názory, ktoré sa aktivujú nielen pri produkcii textu (napr. kontrolovanom rečovom správaní), ale aj pri racionálnom posudzovaní, hodnotení či posudzovaní jazykových javov.

K vyššiemu stupňu interpretácie prezentovaných i implicitných reflexívnych metalingvistických schopností sa dopracúvame cez presvedčenia a predstavy o jazyku, ktoré sú základom lingvistického i nelingvistického nazerania na vlastnosti a fungovanie jazyka, a ich identifikáciu v podobe **jazykových ideológií**.¹⁸

Cesta od sociolingvistických výskumov jazykového povedomia, kompetencie a postojov k jazyku cez hľadanie jazykového vedomia a lingvistického myslenia bežného používateľa jazyka až po jazykové ideológie viedla nielen k priznaniu existencie reflexívneho uvažovania o jazyku aj u lingvisticky neškolených členov jazykového spoločenstva, ale aj k poznaniu významu jeho skúmania vedeckou lingvistickou obcou pri vysvetľovaní fungovania a vývinu jazyka. Na konci tejto cesty sa laikovi otvára brána do lingvistického sveta a stáva sa súčasťou a spolutvorcom či „spolukonstruktérom“ lingvistického obrazu jazyka.

4. ZMENA PARADIGMY ALEBO INKLUZÍVNA DICHOTÓMIA

Pozornosť venovaná výskumu jazykových postojov a ideológií, spolu s rozvojom etnolingvistiky, kognitívnej lingvistiky a prístupov k diskurznej analýze, prirodzene vedie k takému nazeraniu na používateľa jazyka – nelingvistu, v ktorom sa presúva pozornosť z toho, **ako** používa jazyk, na to, **čo** o jazyku hovorí a čo si o jazyku myslí – čiže na jeho reflexívnu metajazykovú kompetenciu, poznatky o jazyku

¹⁸ Na výskum jazykových ideológií a ich význam pre poznanie fungovania jazyka a jeho vývoja bol zameraný projekt APVV *Slovenčina v kontexte viacjazyčných spoločenstiev na Slovensku* (2013 – 2017); časť jeho výsledkov je prezentovaná v zborníku *Jazyky a jazykové ideológie v kontexte viacjazyčnosti na Slovensku* (Lanstyák – Múcsková – Tancer 2017).

a spôsob, akým on sám konštruuje obraz jazyka. V porovnaní s vyššie spomínanými hodnoteniami takýchto laických prejavov a aktivít (p. časť 2.3) však už nejde o kritiku a odsúdenie ich názorov na jazyk ako chybných a nekompetentných, a dokonca ani o vedeckú korekciu obsahu alebo terminológie.

Lingvistické aktivity nelingvistov alebo spolupráca s vedcami nie sú novým fenoménom, avšak zmeny v spoločnosti spôsobili, že ich rozsah narástol, a nové komunikačné prostredia umožnili ich zviditeľnenie. Na jednej strane tu zohráva úlohu otvorenejší prístup k vedeckým poznatkom (programovo podporený aj stratégiou tzv. otvorenej vedy) a všeobecný zvýšený záujem verejnosti o vedecké – aj alternatívne – informácie, čím podľa J. Dolníka dochádza k „radikálnej demokraticizácii vedy“ a k „zmenšovaniu mocenskej dištancie od autorít“ (p. Dolník 2015b, s. 11 – 12), a to aj vedeckých autorít či elít. Na druhej strane, technologické možnosti a sociálne siete umožňujú nielen ľahšiu dostupnosť vedeckých informácií, ale poskytujú aj možnosť na ne reagovať a prezentovať vlastné – hoci laické – názory a postoje. „Ide o vzájomnú aproximáciu vedy a verejnosti s vyústením do partnerského vzťahu medzi nimi. Navodzuje sa stav, keď verejnosť si uvedomuje potrebu účasti na vedeckom dianí a vedecká komunita je ‚aktívne otvorená‘ voči verejnosti. Táto otvorenosť je prekonaním interpretačného rámca, v ktorom vzťah vedca k laikovi sa obmedzoval úsilím o to, aby verejnosť rozumela vede, jeho nahradením prístupu k verejnosti ako k spoluaktérke vedeckého diania, čo zahŕňa aj hľadanie nových foriem participácie verejnosti na vede“ (Dolník 2015b, s. 13). Toto potvrdzuje aj pozorovanie O. Orgoňovej, ktorá opisuje, ako dochádza v podmienkach vyhrocujúcej sa demokracie k angažovaniu sa predstaviteľov rôznych sociét v pozícii „občianskych aktérov“. Laici sa zúčastňujú na diskurze v tradične odborných sférach či v mediálnej sfére, vyjadrujú sa k odborným otázkam, tvoria žánre typické pre odborníkov, čím sa formujú nové sociálne vzťahy medzi „neštandardnými novými partnermi v komunikácii (...) a vzniká priestor na rozsiahlejšie vyrovnávanie medzi donedávna ‚nerovnými‘ spoločenskými skupinami“ (Orgoňová 2020, s. 270).

Nový pohľad na laikov bez lingvistického vzdelania a ich zahrnutie do vedeckej práce sa uplatňuje vo viacerých odboroch a metodologických prístupoch a ako v slovenskej lingvistike pomerne nový fenomén, vyznačuje sa hľadaním metodologických konceptov a terminologickou rozkolísanosťou.

4.1 Ľudová lingvistika

Jazykové otázky sú často predmetom rozhovorov ľudí, ktorí neabsolvovali – okrem štandardného školského vzdelávania – odborné lingvistické alebo filologické vzdelanie. Do jazykovej poradne Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV prichádzajú často otázky, ktoré začínajú slovami: „Mali sme doma debatu a nevedeli sme sa zhodnúť na tom, či...“, alebo „U nás v práci vznikol spor o to, či je správne...“ a pod. Na sociálnych sieťach prebiehajú diskusie o jazyku na veľmi rôznorodé

témy – od otázok o „jazykovej správnosti“ a vlastnom jazykovom cítení, cez diskusie o prežívaných a uvedomovaných dynamických jazykových javoch a prekladoch z iných jazykov alebo o bilingválnej výchove detí, až po diskusie o regionálnych nárečových rozdieloch a súčasnom fungovaní nárečí. Informácie prezentované v tomto prostredí nie sú výsledkom vedeckých výskumov. Sú to znalosti a názory bežných ľudí o jazyku a jeho fungovaní, ktoré vychádzajú z ich vlastnej skúsenosti s používaním a prežívaním jazyka, zo skúseností z osvojovania si cudzieho jazyka alebo z poznatkov získaných edukáciou, prípadne viac či menej náhodným kontaktom s výstupmi vedeckej lingvistiky (napr. jazykové okienka, informácie z médií a pod.).

Na potrebu venovať pozornosť znalostiam a vyjadreniam nelingvistov o jazyku upozornil už v roku 1964 H. Hoenigswald: „(...) malo by nás zaujímať nielen to, (a) čo sa deje v jazyku, ale aj o to, (b) ako ľudia reagujú na to, čo sa deje (sú s tým stotožnení, vyrušuje ich to atď.) a to, (c) čo ľudia hovoria o tom, čo sa deje (keď rozprávajú o jazyku). Nestačí zavrhnúť tieto sekundárne a terciárne spôsoby vyjadrovania sa len ako zdroje chýb“ (Hoenigswald 1966, s. 20).¹⁹ Na tento jeho výrok sa často odkazuje, keď sa hovorí o začiatkoch tzv. **ľudovej lingvistiky** (folk linguistics) ako súčasti tzv. **ľudovej vedy**.²⁰

Samotný pojem ľudová lingvistika sa však využíva v dvoch významoch: 1) označuje celý komplex názorov, poznatkov a aktivít týkajúcich sa jazyka, ktoré realizujú nelingvisti; 2) vzťahuje sa na vedeckú (socio)lingvistickú disciplínu, ktorá sa zaoberá týmito ľudovými názormi, poznatkami a aktivitami, príp. predstavami, presvedčeniami o jazyku a percepciou jazyka (Stegu et al. 2018, s. 188).

V súčasnosti pojem ľudová lingvistika v prvom význame zahŕňa široké spektrum ľudového lingvistického poznania, ktoré možno sledovať aj vďaka priestoru sociálnych sietí otvorenému pre diskusie o rôznych jazykových a lingvistických témach – ich rozsah je dnes už nemožné v úplnosti registrovať a ani odhadnúť. Vznikajú spontánne, bez priameho impulzu lingvistov (t. j. bez uplatnenia empirických metód využívaných napríklad v sociolingvistike pri skúmaní postojov alebo jazykového vedomia, rovnako bez vedomého usmerňovania odborníkmi). Impulzom na ich rozprúdenie môže byť jednoduchá otázka týkajúca sa jazyka, online kvízy typu „Ovládáte svoj materinský jazyk?“, „Poznáte týchto 10 nárečových slov?“ a pod., pod ktorými sa zvyčajne rozvinie voľná diskusia, dianie v jazykovej politike, ktoré vyvolá reakcie verejnosti,²¹ alebo diskusné blogy, ktoré cielene te-

¹⁹ „(...) we should be interested not only in (a) what goes on language, but also in (b) how people react to what goes on (they are persuaded, they are put off, etc.) and in (c) what people say goes on (talk concerning language). It will not do to dismiss these secondary and tertiary modes of conduct merely as sources of error“ (preklad do slovenčiny GM).

²⁰ V českom a slovenskom kontexte sa niekedy používa aj pomenovanie *laická* alebo *naivná* lingvistika (podrob. Saicová Římalová 2022, s. 175; Múcsková 2022, s. 117 – 118).

²¹ Napríklad článok Michala Havrana Jazyk musíme chrániť pred Blahom, Tarabom, Harabinom

matizujú jazykové otázky (napr. sekcie zamerané na jazyk v portáli *FreeSpace*,²² diskusie o jazykových otázkach pri výchove detí na portáli *Modrý koník*²³ a pod.) či dokonca náhodná jazyková „chyba“ v diskusii na akúkoľvek tému.

Tak sa v online priestore formuje alternatívna a pomerne komplexná „lingvistika“ vychádzajúca z predpokladu, že „ľudovolingvistický pohľad je možné aplikovať na akúkoľvek lingvistickú tému, o ktorej by bežní ľudia mohli debatovať“ (Niedzielski – Preston 2009, s. 149; cit. podľa Albury 2014, s. 94).²⁴ Rozdiel medzi vedeckou a ľudovou lingvistikou je však (samozrejme okrem prítomnosti a neprítomnosti teoretického základu) v absencii vnútorného členenia na subdisciplíny a na lingvistikou vymedzené štruktúrne hranice (ktoré sa často prekrývajú alebo stierajú aj v lingvistickom konštruovaní jazyka). Napriek tomu sa lingvisti pri skúmaní ľudových prejavov zameriavajú na témy a oblasti podľa svojich disciplín a odborov, napr. na ľudovú pragmalingvistikú (Niedzielski – Preston 2017), jazykovú politiku (Albury 2014; 2017), štylistiku (Saicová Římalová 2022) alebo detskú reč (Saicová Římalová 2019). V našich doterajších štúdiách sme sa podrobnejšie venovali ľudovej dialektológii (Múcsková 2014; 2018)²⁵ a ľudovej jazykovej politike (Múcsková 2022), ktorá zodpovedá oblastiam oficiálneho jazykového plánovania, tie sú však uskutočňované „zdola“.

Zatiaľ podľa nás nevyužitou príležitosťou ostáva oblasť jazykovej kultúry. Nevyužitou preto, lebo otázky jazykovej správnosti dominujú v kontexte diskusií, ale aj v dosiaľ z tohto hľadiska podrobnejšie neanalyzovaných podnetoch prichádzajúcich do jazykovej poradne. Ľudoví lingvisti často reprodukovujú u nás zaužívané ideológie štandardizmu a ochranného purizmu, ktoré sa sformovali vo vedeckej lingvistike (p. Ondrejovič 2020a; 2020b; Múcsková 2017) a prenikli do povedomia bežných používateľov:

„Rozlíšiť možno v tejto súvislosti aj silnú (ťažkú) a miernu formu purizmu. Je pravda, že s prvým typom puristických aktiv sa dnes stretávame najmä u laikov.

(Dostupné na: <https://komentare.sme.sk/c/22757210/jazyk-musime-chranit-pred-blahom-tarabom-harabinom.html>) alebo článok na Aktuality.sk Maďarič nechce lži o jazykovom zákone (Dostupné na: <https://www.aktuality.sk/clanok/144739/maďaric-nechce-lzi-o-jazykovom-zakone/>) a pod.

²² Jazykoveda – FreeSpace Fórum. *Free Space.sk*. Dostupné na: <https://www.freespace.sk/kategoria/77-jazykoveda/>.

²³ Dostupné na: <https://www.modrykonik.sk/forum/volne-diskusie/>.

²⁴ „(...) it is conceivable that a folk linguistic lens can be applied to any linguistic topic the folk might talk about“ (Niedzielski – Preston 2009, p. 149).

²⁵ Samostatnou oblasťou, ktorá sa chápe ako súčasť ľudovej lingvistiky, resp. ľudovej dialektológie, je **percepčná dialektológia**, ktorá sa zameriava na to, ako príslušníci jazykového spoločenstva vnímajú územnú diferencovanosť jazyka, hranice nárečových areálov a rôzne nárečové javy, a pri tom identifikuje znalosti a predstavy o rozdieloch a podobnostiach jazykov a nárečí, vrátane postojov a jazykových ideológií. V tomto prípade sa výskum realizuje rôznymi experimentálnymi metódami (napr. kreslením máp alebo naznačovaním blízkosti nárečí pomocou šípok) a získané dáta reflektujú ľudový obraz jazykovej (najmä regionálnej) variantnosti (p. Preston 2010; 2018; Cramer 2016; u nás Mikolajová 2022).

(...) Nils Langer a Winifried Davies (2005, s. 1) ho vnímajú ako jeden z najvýraznejších príkladov tzv. ľudovej jazykovedy (jazykovedy založenej na laickom vnímaní jazyka). Purizmus síce svoje pozície v lingvistike v mnohom dávno stratil (napr. aj v českej lingvistike), čo však neznamená, že ich stratil aj u svojich nositeľov.“ (Ondrejovič 2020b, s. 246)

„Dudkova koncepcia je koncepciou tradičnej dialektológie, ktorá vychádza z predstavy ‚čistej‘ a ‚zmiešanej‘ podoby jazyka, čím v zásade nerešpektuje realitu. Také uvažovanie o jazyku je rozšírené aj (a predovšetkým) medzi laikmi. Jeho dôsledky pre bilingválov sú však závažné. (...) Koncept idiolektných sietí umožňuje lingvistom nepodporovať laikov v charakterizovaní a de facto odsudzovaní variet bilingválov ako ‚zmiešaných‘, ‚hybridných‘, ‚nie čistých‘, ‚nesprávnych‘ atď.“ (Sloboda 2004, s. 17, 33)

V oblasti ľudovej jazykovej kultúry je opäť potrebné upozorniť na skupinu profesionálnych používateľov jazyka, ktorí takisto prispievajú k ľudovému konštruovaniu obrazu najmä spisovného jazyka – vytvárajú na sociálnych sieťach skupiny diskutujúce najmä o otázkach jazykovej správnosti alebo vytvárajú súpisy „nesprávnych“ výrazov či jazykových okienok,²⁶ čím fungujú ako alternatívne jazykové poradenstvo (podrob. Kmit'ová 2017; Cimermanová, v tlači).

Ľudová lingvistika sa však nevzťahuje len na poznatky, názory a presvedčenia o jazyku, ktoré laici – často náhodne – prezentujú v rôznych typoch diskurzov o jazyku. Zahŕňa aj vedomé a cielené aktivity, ktoré sa svojím charakterom približujú odborným výskumným a vzdelávacím činnostiam realizovaným lingvistami, a vytvárajú diela pripomínajúce vedecké lingvistické výstupy. Okrem vyššie spomínaných foriem ľudového a profesionálneho poradenstva takéto diela vznikajú najmä v oblasti ľudovej dialektológie. Ide napríklad o rôzne laické slovníky miestnych nárečí (printové alebo elektronické), štruktúrno-deskriptívne opisy nárečí, učebnice alebo iné vzdelávacie materiály zamerané na osvojovanie a „správne“ používanie regionálnych nárečí (podrob. Múcsková 2014; 2018; 2022).

Cieľom ľudovej lingvistiky ako lingvistickej disciplíny, ktorá skúma ľudové znalosti a vyjadrenia o jazyku, nie je posudzovať názory, úsudky alebo predstavy laikov z hľadiska ich vedeckej alebo terminologickej korektnosti alebo ich kritizovať za nedostatok teoretických znalostí či opravovať. Dôležité je hľadať v týchto vyjadreniach a poznatkoch obraz „stavby, vývinu a fungovania“ jazyka nepoznačený lingvistickým vzdelaním – teda to, čo je z lingvistického obrazu jazyka uvedomované a reflektované aj nelingvistami (bez ohľadu na vedeckú korektnosť) a čo im ostáva skryté. Výskum ľudovej lingvistiky odhaľuje obraz o hodnotovom (axiologickom) svete používateľov jazyka a ich jazykových ideológiách, pomáha

²⁶ Napríklad skupina na Facebooku *Jazyková poradňa ASAP*, stránka *Hovorme.spisovne* alebo *Viete po slovensky?*

vysvetľovať jazykový vývin (na úrovni prežívanej dynamiky), jazykové správanie a miesto či úlohu jazyka v kultúre spoločnosti – alebo tie aspekty jazyka, ktoré pri vedeckej práci ostávajú často skryté lingvistom.²⁷ Ako uvádza M. Ološtiak „(l)aic-ké názory totiž mnohokrát pomáhajú pozrieť sa na odborný problém z takej prepo-trebnej, druhej strany“ (2001b, s. 81).

V účinkovaní ľudových lingvistov je často evidentný prvok jazykového akti-vizmu, ktorý však môže mať rôzne podoby a môže byť realizovaný individuálne alebo kolektívne, súkromne alebo prostredníctvom rôznych subjektov. Môže ísť o propagáciu lokálneho nárečia a vedomé snahy o jeho uchovanie či revitalizáciu, o snahu zvýšiť kultúru jazyka vo verejnom priestore v duchu ideológie štandardiz-mu alebo len vyvolávať diskusie. Jazykoví aktivisti rôznymi formami reagujú – viac alebo menej vedome – na nejaký objektívny a/alebo subjektivizovaný prob-lém v oblasti fungovania jazyka a stávajú sa tak „dôležitými účastníkmi jazykové-ho manažmentu“ (Spolsky 2009, s. 204). Jazykový aktivizmus je často prítomný aj v ďalšej forme participácie laikov pri vytváraní obrazu jazyka – tzv. občianskej lingvistike.

4.2 Občianska lingvistika

Ďalšou formou kooperácie pri poznávaní rôznych aspektov jazyka je „aktívne zapojenie širokej verejnosti do vedecko-výskumných aktivít“, v ktorom „vedci a ob-čania spolupracujú na vytváraní nových poznatkov pre vedu a spoločnosť“²⁸ (Vohland et al. 2021, s. 1). V koncepte tzv. občianskej vedy sa laik nechápe ako res-pondent, ale sám sa stáva výskumníkom, ktorý v spolupráci s vedcami participuje na získavaní výskumných dát od respondentov, resp. niekedy aj na ich interpretácii. Ako nová disciplína sa občianska veda spája s rôznymi otázkami obsahového vyme-dzenia,²⁹ ale aj etickou stránkou takýchto výskumov (ibid., s. 2). Zatiaľ čo sa na jed-nej strane stretávame s veľkým množstvom výskumov využívajúcich rôzne formy spolupráce s občanmi pri získavaní dát, na strane druhej možno konštatovať, že kon-cept občianskej vedy nie je dnes presne vymedzený a jej rôzne formy a chápania sa odlišujú najmä mierou zapojenia nevedcov a formou ich aktivít.³⁰

²⁷ K významu štúdia ľudovej lingvistiky p. tiež Preston 2005.

²⁸ „Citizen science broadly refers to the active engagement of the general public in scientific re-search tasks. Citizen science is a growing practice in which scientists and citizens collaborate to produce new knowledge for science and society“ (prekl. do slovenčiny G. M.)

²⁹ Napríklad vo vzťahu k participatívnej vede, demokratizácii vedy (v zmysle civic science), k ty-pom výskumov využívajúcich tzv. crowdsourcing (zapojenie veľkého počtu ľudí mimo vedeckej komu-nity do výskumu) alebo aj k ľudovej lingvistike.

³⁰ Sumár rôznych názorov a terminológie spojenej s občianskou vedou prináša článok M. V. Eitze-lovej et al. (2017). Významným ukazovateľom pri formovaní obsahu i etiky občianskej vedy je materiál Európskej asociácie občianskej vedy (European Citizen Science Association – ECSA): *Desať princípov občianskej vedy* (*Ten principles of citizen science*) – 2015; Dostupné na: [https://www.ecsa.ngo/docu-ments/](https://www.ecsa.ngo/documents/). Porov. tiež webstránku rakúskych projektov <https://www.citizen-science.at/en/>.

Napriek tomu, že ide najmä o koncept primárne využívaný v prírodných vedách, našiel svoje uplatnenie aj v humanitných vedách (v podobe tzv. Citizen Humanities), konkrétne v archeológii, histórii, lingvistike alebo v interdisciplinárnych výskumoch zameraných na kultúrne dedičstvo (Heinisch et al. 2021, s. 100). Z lingvistických výskumov môžeme spomenúť aspoň výskumy z oblasti multilingvizmu, jazykovej krajiny, variantnosti jazyka (ibid.), sociolingvistiky a jazykovej diverzity (Swendsen 2018), dialektológie a lexiky (napr. rakúske výskumy v rámci projektu IamDiÖ – Erforsche Deutsch in Österreich a aktuálneho projektu zameraného na nárečovú a historickú lexiku Das ABC der Dialekte).³¹

Koncept občianskej vedy a občianskej lingvistiky rezonuje aj v slovenskom vedeckom prostredí. Základné informácie o jeho obsahu, ako aj o aktuálnych projektoch prezentuje stránka *Otvorená veda CVTI*,³² kde si možno tiež všimnúť istú rozkolísanosť vnímania tohto konceptu. Pozitívne však je, že sa táto forma participácie bežných ľudí na vedeckom živote postupne dostáva do vedeckých projektov a tiež do povedomia občanov mimo akademickej sféry. V poslednom čase sa aj v slovenských lingvistických prácach stretávame s pojmom občianska veda a občianska lingvistika (p. Orgoňová 2022; Bohunická 2022; Horváth 2022; Wachtarczyková 2022; Orgoňová – Bohunická – Kazharnovich 2023 a i.), pričom z rôznych kontextov, projektov a publikácií, ktoré sa k tejto forme aktívne hlásia, vyplýva, že sa prikláňajú skôr k širšiemu chápaniu občianskej lingvistiky, ktoré zahŕňa aj prvky ľudovej lingvistiky:

„Na ceste smerovania k posilňovaniu sociálnej inklúzie a prekonávania exklúzie dnešnej digitálnej éry (so sprístupnením možností sebarealizácie angažovaných amatérov vo verbálnych činnostiach pôvodne vyhradených pre školených profesionálov) sa čoraz zreteľnejšie presadzuje tzv. občianska veda, nazývaná tiež participatívna či ľudová veda. Jej aplikácie sa dostávajú do praktického života spontánne, zdola, v rámci aktivít angažovaných laikov, ale aj zhora, a to z iniciatívy vedcov ‚vťahujúcich‘ do svojich výskumných projektov aj laikov. Tak sa usadujú v živote súčasnej (nielen slovenskej) spoločnosti praktiky tzv. sociovedeckej komunikácie ako aktivity regulované zhora. Ich výsledky vzhádzajú zo spolupráce vedcov s laikmi.“ (Orgoňová – Bohunická – Kazharnovich 2023, s. 5 – 6)

J. Wachtarczyková: „Tvorba slovníkov, najmä slovníkov veľkého rozsahu, sa vždy považovala za jedno z najdôležitejších poslání inštitucionálnej jazykovedy. Dnes rozličné slovníky vznikajú aj napr. vo vydavateľstvách alebo z osobnej iniciatívy jednotlivcov. Môže sa tzv. občianska veda prejavíť aj v lexikografickej práci, alebo vzhľadom na potrebu intersubjektívnosti, vysokej kvalifikovanosti, kolektívnej interakcie, využívania veľkých jazykových dát a špecializovaných le-

³¹ Informácie o projektoch sú dostupné na stránkach <https://iam.dioe.at/> a <https://www.zooniverse.org/projects/de/dschopper/the-abcs-of-dialect>. Za informácie o projektoch a upozornenie na ich webové stránky ďakujem Prof. Stefanovi M. Newerklovi.

³² Dostupné na: <https://otvorenaveda.cvtisr.sk/obcianska-veda/>.

xikografických nástrojov atď., nadihlo ostane doménou vedeckej inštitúcie?“

A. Jarošová: „Možné je všetko. (...) takže nevyklúčujem vytvorenie slovníka/slovníkov aj v rámci tzv. občianskej vedy. (...) Vydávanie malých slovníčkov, ktoré vytvorila nelingvisti a vydajú súkromné vydavateľstvá, nie je ani u nás také zriedkavé. Viacerí z nás majú doma sériu ‚vreckových‘ nárečových slovníkov, ktoré vychádzali v 90. rokoch. V tejto súvislosti možno spomenúť napr. Najkratší slovník slovenského jazyka. Išlo o slovník vulgarizmov, ale autori mali istý nadhľad a zmysel pre humor.“ (Wachraczyková – Jarošová 2022)

Príkladom výsledku spolupráce lingvistov s nelingvistami sú slovníky profesionálnych výrazov z oblasti divadelného umenia a policajnej sféry,³³ ktoré by sme mohli priradiť aj k užšiemu chápaniu konceptu občianskej lingvistiky s vedomou a metodologicky vopred nasmerovanou spoluprácou pod vedením lingvistov. Avšak zahrnutie takých výstupov ako Doslovnica.sk,³⁴ Môjslovník.sk,³⁵ Jazyková poradňa ASAP či ľudové nárečové slovníčky do oblasti občianskej lingvistiky už skôr korešponduje s jej širokým chápaním zahŕňajúcim aj prejavy ľudovej lingvistiky. Toto široké chápanie občianskej vedy je zrejme motivované východiskovým konceptom sociálnej inklúzie a inkluzívnej komunikácie a jej usúvzťažnenie so sociovedeckou komunikáciou (porov. Dolník 2017, s. 204 an.; 2021; Orgoňová – Bohunická – Kazhanovich 2023).

Pozvanie nelingvistov na spoluprácu pri vytváraní lingvistických diel pod odborným vedením lingvistov, resp. pri zbere dát pre lingvistické dielo, nie je ani v slovenskej lingvistike novým javom. Môžeme na tomto mieste pripomenúť napríklad korešpondenčný dotazníkový výskum nárečí Františka Pastrnka v roku 1893 a Václava Vážneho v 20. rokoch 20. stor. (porov. Štolc et al. 1968, s. 17 – 19). Zaujímavou je aj výzva na spoluprácu, ktorú v Úvodníku k 9. ročníku *Slovenskej reči* redakcia adresovala svojim čitateľom:

„Chceme pohýbať so všetkým, čo slovenčina prevzala nepotrebného z češtiny, najmä z terminológie, za čo nájdeme primeranú náhradu v slovenčine, alebo z nárečového fondu, ako napr. za český termín *liehovar* slovenský *pálenica*. V tomto smere pracujú aj právnici na svojej terminológii. Jednotlivé slová, tvary slov a systémy chceme skúmať dotazníkovou metódou a tu buďte nám na pomoci. Štúdium jazyka je nielen vecou lingvistov, ale aj nelingvistov, ktorí môžu mu pomôcť, dobre pomáhať najmä pri obstarávaní spoľahlivých dokladov. Aj našu prácu budete môcť s väčším porozumením sledovať, ak budete s nami spolupracovať.

³³ Zatiaľ vznikli dva slovníky: *Slovník divadelných profesionalizmov* (2019) a *Slovník policajných profesionalizmov* (2021); pre ich analýzu z pohľadu občianskej vedy p. Orgoňová – Bohunická – Kazhanovich 2023, s. 45 – 60.

³⁴ Dostupný na sociálnych sieťach Facebook (<https://www.facebook.com/doslovnica/>), Instagram (<https://www.instagram.com/doslovnica/>) alebo Twitter (<https://twitter.com/doslovnica/>).

³⁵ Dostupný na: <http://www.mojislovník.sk>.

Nebude treba sa skrývať pod anonymitou, ak sa vám voľáčo na našej práci nebude vidieť, ale podať vaše dôvody rovno, ktorými zaiste budete môcť doplniť výskum toho-onoho zjavu; ďalej budú možné už len také reformy spisovného jazyka, ktoré budú náležite pripravené a vedeckými metódami odôvodnené. Mohli by ste vypisovať aj chybné slová, výrazy z novín, prípadne z kníh a poslať nám ich do redakcie Slovenskej reči na preskúmanie a spracovanie v článok. Listy, týkajúce sa výskumu slovenčiny, sú oslobodené od poštovného, len treba pripísať do ľavého kúta dolu: Vo veci Matice slovenskej od poštovného oslobodené podľa min. nar. č. 15.250/V – 20.“ (1941 – 1942, s. 3)

5. ZÁVER

Postupná zmena v nazeraní vedeckej komunity na používateľov jazyka ako laikov viedla od vnímania neodborníka ako subjektu bez účasti na konštruovaní vedeckého lingvistického obrazu jazyka cez jeho akceptáciu ako normotvorného subjektu a významného aktéra dynamiky jazyka a jazykových zmien až k jeho začleneniu do vedeckého skúmania jazyka a spolukonštruovania jeho obrazu. Motivácie tohto prehodnotenia možno vnímať na pozadí vnútorného lingvistického vývinu, ako aj mimolingvistických procesov demokratizácie v spoločnosti. Úlohu tu však zohráva aj postupná zmena vo vnímaní vedy a jej spoločenskej úlohy. Samozrejme, nejde o to, aby sa úplne zotrelo rozlišovanie vedcov a nevedcov, aby sa zredukoval význam vedeckého a teoretického poznania (ktoré v niektorých aspektoch nemá priamy dopad na praktický život v spoločnosti), dôležitosť korektného vedeckého jazyka a terminológie, alebo aby sa oslabil autonómnosť vedy. Zahrnutie laického pohľadu na jazyk vnímame na jednej strane ako súčasť koncepcie rozvoja lingvistickej sociovedeckej komunikácie, ktorej cieľom je posilnenie komunikácie medzi vedou a verejnosťou a jej symetrickej interakcie (p. Dolník 2017, s. 204 – 241). Na druhej strane prisudzujeme veľký význam spoznávaníu laického – ľudovolingvistického – obrazu jazyka, na budovaní ktorého sa podieľajú nielen vedome osvojené znalosti, ale najmä predstavy, presvedčenia a ideológie, a tiež mýty a predsudky. Ich identifikácia a interpretácia môže odkryť nové, zatiaľ prehliadané skutočnosti o povahe jazyka a jeho premenlivosti, ktoré sú ukryté za zrkadlom odrážajúcim „len“ jazyk fungujúci v nekonečnej mozaike interakcií.

Bibliografia

ALBURY, Nathan (2014): Introducing the Folk Linguistics of Language Policy. In: *International Journal of Language Studies*, roč. 8, č. 3, s. 85 – 106.

ALBURY, Nathan (2017): The power of folk linguistic knowledge in language policy. In: *Language Policy*, roč. 16, č. 2, s. 209 – 228. DOI 10.1007/s10993-016-9404-4. [cit. 30. 9. 2023].

BARTALOŠOVÁ, Perla – DZÚR, Martin – ORGOŇOVÁ, Oľga – VAJSÁBEL, Martin (2021): *Slovník policajných profesionalizmov*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave. 150 s.

BENEDIKOVIČ, Vojtech (1993): Džina Lolobridžidaová a ďalší znamenití Slováci. In: *Literárny týždenník*, 25. 6. 1993, č. 26, s. 5.

BOHUNICKÁ, Alena (2022): Občianska rétorika a sociálna inklúzia. In: *Jazykovedný časopis*, roč. 73, č. 1, s. 51 – 64.

BOSÁK, Ján (1997): Prestratifikovaná slovenčina alebo hľadanie hraníc spisovnosti. In: S. Ondrejovič (ed.): *Sociolinguistica Slovaca. 3. Slovenčina na konci 20. storočia, jej normy a perspektívy*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, s. 45 – 53.

BOSÁK, Ján (2008): Kodifikácie a reálny jazyk. In: S. Mislovičová (ed.): *Jazyk a jazykoveda v pohybe. Na počesť Slavomíra Ondrejoviča*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, s. 240 – 244.

BUZÁSSYOVÁ, Klára (1989): Sociolingvistická orientácia výskumnej úlohy Slovenčina v súčasnej komunikácii. In: *Jazykovedný časopis*, roč. 40, č. 2, s. 111 – 123.

BUZÁSSYOVÁ, Klára (2010): Mira Nábělková: Slovenčina a čeština v kontakte. Pokračovanie príbehu (recenzia). In: *Slovenská reč*, roč. 75, č. 3, s. 179 – 185.

CIMERMANOVÁ, Daša: Riešenie jazykových problémov v kontexte rôznych foriem jazykového poradenstva (na príklade jazykových problémov súvisiacich s vojnovým konfliktom na Ukrajine) (v tlači).

CRAMER, Jennifer (2016): Perceptual Dialectology. In: *Oxford Handbooks Online. Linguistics*. New York: Oxford University Press. Dostupné na: <https://doi.org/10.1093/oxford-hb/9780199935345.013.60> [cit. 30. 9. 2023].

DOLNÍK, Juraj (1995): Slovenčina z hľadiska hodnotenia (Výskumný program). In: J. Mlacek (ed.): *Studia Academica Slovaca 24. Prednášky XXXI. Letného seminára slovenského jazyka a kultúry*. Bratislava: Stimul, s. 37 – 43.

DOLNÍK, Juraj (1997): Kritika jazykovej kritiky. In: S. Ondrejovič (ed.): *Sociolinguistica Slovaca 3. Slovenčina na konci 20. storočia, jej normy a perspektívy*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, s. 28 – 34.

DOLNÍK, Juraj (2004): Slovenský jazykový kodifikátor. In: J. Mlacek – M. Vojtech (eds.): *Studia Academica Slovaca 33. Prednášky XL. letnej školy slovenského jazyka a kultúry*. Bratislava: Centrum informatiky a vzdelávania FF UK, s. 38 – 49.

DOLNÍK, Juraj (2009a): Teória jazykovej kultúry na začiatku 3. tisícročia. In: M. Považaj (ed.): *Jazyková kultúra na začiatku tretieho tisícročia*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, s. 19 – 24.

DOLNÍK, Juraj (2009b): Koncepčný rámec jazykového poradenstva. In: *Slovenská reč*, roč. 74, č. 3, s. 129 – 134.

DOLNÍK, Juraj (2010): *Teória spisovného jazyka so zreteľom na spisovnú slovenčinu*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV. 301 s.

DOLNÍK, Juraj (2015): Radikálna demokratizácia interakcie vedy a verejnosti. In: *ITlib*, roč. 19, špeciál, s. 11 – 15.

DOLNÍK, Juraj (2018): *Jazyk v pragmatike*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV. 198 s.

DOLNÍK, Juraj (2019): Stratifikácia používateľov jazyka. In: *Jazykovedný časopis*, roč. 70, č. 3, s. 515 – 528.

- DOLNÍK, Juraj (2021): *Jazyk v sociálnej praxi*. Bratislava, Veda, vydavateľstvo SAV. 222 s.
- DOLNÍK, Juraj – PILECKÝ, Marcel (2012): Koexistencia Slovákov a Maďarov na južnom Slovensku. In: *Jazykovedný časopis*, roč. 63, č. 1, s. 3 – 29.
- DUCHKOVÁ, Silvia (2017): Písanie veľkých písmen na znak úcty. In: *Kultúra slova*, roč. 51, č. 4, s. 211 – 216.
- EITZEL, Melissa V. et al. (2017): Citizen Science Terminology Matters: Exploring Key Terms. In: *Citizen Science: Theory and Practice*, roč. 2, č. 1, s. 1 – 20. DOI: <https://doi.org/10.5334/cstp.96>. Dostupné na: <https://storage.googleapis.com/jnl-up-j-cstp-files/journals/1/articles/96/submission/proof/96-1-799-2-10-20190923.pdf> [cit. 20. 10. 2023].
- GAJDOŠOVÁ, Katarína (2015): „Ako hovoria Česi, jak říkají Slováci“ – metajazykové komentáre pri kontaktných javoch v slovenských a českých textoch. In: K. Balleková – L. Králik – G. Múcsková (eds.): *Prirodzený vývin jazyka a jazykové kontakty*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, s. 482 – 495.
- GURIČANOVÁ, Dana (2015): Vírusový, vírový, virálny. In: *Kultúra slova*, roč. 49, č. 1, s. 21 – 26.
- HEINISCH, Barbara – OSWALD, Kristin – WEIßPFLUG, Maike – SHUTTLEWORTH, Sally – BELKNAP, Geoffrey (2021): Citizen Humanities. In: K. Vohland – A. Land-Zandstra – L. Ceccaroni – R. Lemmens – J. Perelló – M. Ponti – R. Samson – K. Wagenknecht (eds.): *The Science of Citizen Science*. Cham: Springer Nature Switzerland AG, s. 97 – 118. Dostupné na: <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-030-58278-4> [cit. 20. 10. 2023].
- HOENIGSWALD, Henry (1966): A proposal for the study of folk-linguistics. In: William Bright (ed.): *Sociolinguistics*. The Hague: Mouton, s. 16 – 26. (cit. podľa Niedzielski – Preston 2003)
- HORECKÝ, Ján (1991): Jazykové vedomie. In: *Jazykovedný časopis*, roč. 42, č. 2, s. 81 – 88.
- HORECKÝ, Ján – PECIAR, Štefan (1952 – 1953): K jednotlivým bodom novej pravopisnej úpravy. Písanie predpôň s-, z-, zo-, vz-. In: *Slovenská reč*, roč. 17, č. 1, s. 35 – 47.
- HORVÁTH, Miloš (2022): Triangulačné body mistríkovského modelu eseje a ich aplikácia na štylistiku digitálnej éry. In: *Slovenská reč*, roč. 87, č. 1, s. 5 – 13.
- CHROMÝ, Jan (2014): *Základy sociolingvistiky*. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Nakladatelství Karolinum. 80 s.
- JAROŠOVÁ, Alexandra (2021): Zložené číslovky so zreteľom na písanie spolu a oddelene. In: *Slovenská reč*, roč. 86, č. 2, s. 208 – 229.
- JAROŠOVÁ, Alexandra (2022): *Používatelia jazyka, jazykovedci a kodifikácia*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV. 124 s.
- Jazyková poradňa Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV*: Je správne vyslovovať tvrdé Ľ v slovách ako veľ'mi, veľ'a, ľudia, ľudstvo, ohľ'adom, vzhľ'adom a pod.? Dostupné na: <https://jazykovaporadna.sme.sk/q/7390/> [cit. 20. 10. 2023].
- KAČALA, Ján (2020): O prirodzenosti prirodzeného jazyka. In: *Literárny týždenník*, 6. 5. 2020, s. 16.
- KMÍTOVÁ, Jaroslava (2017): Adaptácia používateľov jazyka na úlohu jazykových poradcov. In: J. Wacharczyková (ed.): *Aktuálne otázky slovenského jazyka*. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV a SAP - Slovak Academic Press, s. 79 - 89.
- KOČIŠ, František (1994): Slovenčina na predaj – na rade je prípona -ová. In: *Kultúra slova*, roč. 28, č. 1, s. 29 – 33.

LANSTYÁK, István (2010): Typy jazykových problémov. In: *Fórum spoločenskovedná revue*, roč. 12, s. 39 – 62.

LANSTYÁK, István (2017): Jazykové ideológie (všeobecné otázky a glosár). In: I. Lanstyák – G. Múcsková – J. Tancer (eds.): *Jazyky a jazykové ideológie v kontexte viacjazyčnosti na Slovensku*. Bratislava: Univerzita Komenského, s. 251 – 307.

LANSTYÁK, István (2020): Úrovne manažmentu jazykových problémov. In: *Jazykovedný časopis*, roč. 71, č. 2, s. 229 – 246.

LANSTYÁK, István – MÚCSKOVÁ, Gabriela – TANCER, Jozef (eds.) (2017): *Jazyky a jazykové ideológie v kontexte viacjazyčnosti na Slovensku*. Bratislava: Univerzita Komenského. 312 s.

LETZ, Belo (1933 – 1934): Interpunkčné ťažkosti. In: *Slovenská reč*, roč. 2, č. 4, s. 112 – 115.

LIPTÁKOVÁ, Ľudmila (1998): Komunikačno-pragmatická dimenzia okazionalizmov v hovorených prejavoch. In: *Slovenská reč*, roč. 63, č. 1, s. 30 – 38.

MIKOLAJOVÁ, Mária (2022): Percepcia jazykov a nárečí z pohľadu samotných používateľov (na príklade jazykovej situácie v okrese Stará Ľubovňa). In: K. Gajdošová – N. Kolenčíková (eds.): *Varia 30. Zborník príspevkov z 30. kolokvia mladých jazykovedcov (Bratislava 3. – 5.11.2021)*. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri JÚLEŠ SAV, s. 225 – 233.

MIKUŠIAK, Marek (2021): Problémy slovenského pravopisu čiarky z hľadiska formy. In: *Slovenská reč*, roč. 86, č. 2, s. 230 – 253.

MLACEK Jozef (1996): Skloňovať niečo vo všetkých okolnostiach? In: *Kultúra slova*, roč. 30, č. 2, s. 93 – 94.

MORAVČÍKOVÁ, Marta – MISLOVIČOVÁ, Sibyla (2009): Ak nevieme ako, nepíšme. Rozhovor so S. Mislovičovou. In: *Slovo*, roč. 11, č. 34, s. 20 – 23.

MÚCSKOVÁ, Gabriela (2014): Vedomá aktualizácia nárečovej variety vo verejných komunikátoch. J. Kessellová – M. Imrichová – M. Ološtiak (eds.): *Registre jazyka a jazykovedy (1). Na počesť Daniely Slančovej*. Prešov: Prešovská univerzita, s. 181–189.

MÚCSKOVÁ, Gabriela (2017): O slovenskom purizme a anti-purizme v kontexte jazykových ideológií. In: I. Lanstyák – G. Múcsková – J. Tancer (eds.): *Jazyky a jazykové ideológie v kontexte viacjazyčnosti na Slovensku*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, s. 39 – 80.

MÚCSKOVÁ, Gabriela (2018): Regionálne dialekty a ľudová dialektológia. In: Z. Holub (ed.): *Dialektologie a geolinguistika v současné střední Evropě III*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, s. 191 – 211.

MÚCSKOVÁ, Gabriela (2022): Prejavy jazykového plánovania v percepčnej a ľudovej dialektológii. In: I. Lanstyák – M. Sanko – Sz. Sebők (eds.): *Jazykové a komunikačné problémy na Slovensku a ich manažment*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, s. 101 – 147.

NÁBĚLKOVÁ, Mira (2008): *Slovenčina a čeština v kontakte. Pokračovanie príbehu*. Bratislava – Praha: Veda, vydavateľstvo SAV – Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV – Filozofická fakulta UK v Prahe. 364 s.

NIEDZIELSKI, Nancy A. – PRESTON, Dennis R. (2003): *Folk Linguistics*. Berlin – New York: Mouton de Gruyter. 375 s.

NIEDZIELSKI, Nancy A. – PRESTON, Dennis R. (2009): Folk pragmatics. In: G. Senft – J. O. Östman – J. Verschueren (eds.): *Culture and Language Use*. Amsterdam: John Benjamins, s. 146 – 155. (cit. podľa Albury 2014)

- OLOŠTIAK, Martin (2001a): O prechýľovaní cudzích priezvisk v slovenčine. In: *Slovenská reč*, roč. 66, č. 5, s. 298 – 308.
- OLOŠTIAK, Martin (2001b): O prístupoch ku kodifikácii (zmena smeny na zmenu). In: *Slovenská reč*, roč. 66, č. 6, s. 292 – 298.
- OLOŠTIAK, Martin (2007): Interlingválna a slovotvorná motivácia. In: *Jazykovedný časopis*, roč. 58, č. 2, s. 103 – 112.
- ONDREJOVIČ, Slavomír (2008): *Jazyk, veda o jazyku, societa. Sociolingvistické etudy*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV. 304 s.
- ONDREJOVIČ, Slavomír (2020a): Purizmus v diskriminačnom diskurze I. In: *Slovenská reč*, roč. 85, č. 2, s. 127 – 142.
- ONDREJOVIČ, Slavomír (2020b): Purizmus v diskriminačnom diskurze II. In: *Slovenská reč*, roč. 85, č. 3, s. 243 – 264.
- ONDREJOVIČ, Slavomír (ed.) (2007): *Hovorená podoba spisovnej slovenčiny*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV. 228 s.
- ORGOŇOVÁ, Oľga (2020): Jazyk – reč – sociálna inklúzia. In: *Jazykovedný časopis*, roč. 71, č. 2, s. 269 – 280.
- ORGOŇOVÁ, Oľga (2022): Občianska veda v službách lingvistiky na ceste k sociálnej inklúzii s podporou jazyka. In: V. Kováčová (ed.): *Aspekty literárnovedné a jazykovedné*. Ružomberok: Verbum – vydavateľstvo KU, s. 180 – 195.
- ORGOŇOVÁ, Oľga – DOLNÍK, Juraj (2010): *Používanie jazyka*. Bratislava: Univerzita Komenského. 230 s.
- ORGOŇOVÁ, Oľga – BOHUNICKÁ, Alena – KRAJČ ZAMIŠKOVÁ, Barbora – PAŠUTHOVÁ, Zdenka (2019): *Slovník divadelných profesionalizmov*. Bratislava: Vysoká škola múzických umení v Bratislave. 175 s.
- ORGOŇOVÁ, Oľga – BOHUNICKÁ, Alena – KAZHARNOVICH, Maryna (2023): *Sociálna inklúzia a používanie jazyka*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave. 183 s.
- POVAŽAJ, Matej (1995a): Päť celých päť desatín. In: *Kultúra slova*, roč. 29, č. 4, s. 245.
- POVAŽAJ, Matej (1995b): Zo súčasných problémov jazykovej kultúry. In: *Kultúra slova*, roč. 29, č. 4, s. 193 – 197.
- PRESTON, Denis R. (2005): What is folk linguistics? Why should you care? In: *Lingua Posnaniensis*, roč. 47, s. 143 – 162.
- PRESTON, Dennis R. (2010): Language, people, salience, space: Perceptual dialectology and language regard. In: *Dialectologia*, č. 5, s. 87 – 131.
- PRESTON, Dennis R. (2018): Perceptual Dialectology. In: Ch. Boberg – J. Nerbonne – D. Watt (eds.): *The Handbook of Dialectology*. New Jersey: Wiley Blackwell, s. 177 – 203.
- Redakcia časopisu Slovenská reč (1921 – 1942): Ideme do IX. ročníka. In: *Slovenská reč*, roč. 9, č. 1, s. 1 – 3.
- RIPKA, Ivor (1995): Rok Ľudovíta Štúra a jazykoveda slovenská. In: *Slovenská reč*, roč. 60, č. 5 – 6, s. 257 – 259.
- RUSINKOVÁ, Jaroslava (2020): Spisovná slovenčina ako prirodzený jazyk. (Na pozadí jazykových postojov). In: *Jazykovedné štúdie XXXVI*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV. 94 s.

SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, Lucie (2019): Naivní teorie osvojování jazyka v komunikaci česky hovořících matek. In: J. Klincková (ed.): *Komunikácia v odborných reflexiách*. Banská Bystrica: Belianum, s. 501 – 511.

SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, Lucie (2020): Laická jazykověda. In: *Časopis pro moderní filologii*, roč. 102, č. 1, s. 24 – 35.

SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, Lucie (2022): Laická stylistika. In: *Jazyk a kultúra*, č. 51, s. 175 – 186.

SEBŮK, Szilárd (2022): Rola perspektív v riešení jazykových problémov. In: I. Lanstyák – M. Samko – S. Sebők (eds.): *Jazykové a komunikačné problémy na Slovensku a ich manažment*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, s. 332 – 353.

SLANČOVÁ, Daniela (1990): Anketový prieskum postojov k jazyku. In: *Slovenská reč*, roč. 55, č. 1, s. 3 – 19.

SLANČOVÁ, Daniela (2008): Hľadanie („obyčajného“) človeka v jazyku a v jazykovede. In: S. Mislovičová (ed.): *Jazyk a jazykoveda v pohybe*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, s. 145 – 159.

SLANČOVÁ, Daniela – SOKOLOVÁ, Miloslava (1997): Výsledky a perspektívy sociolingvistického výskumu prešovských vysokoškolákov (k jazykovej situácii na východnom Slovensku). In: S. Ondrejovič (ed.): *Sociolinguistica Slovaca 3. Slovenčina na konci 20. storočia, jej normy a perspektívy*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, s. 45 – 53.

SLOBODA, Marián (2004): Jazyk národnostnej menšiny, idiolektné siete a biografie (Slováci v chorvátskom Iloku). In: *Slovenská reč*, roč. 69, č. 1, s. 15 – 36.

SMIEŠKOVÁ, Elena (1982): Okridlené výrazy a tzv. citátové frazeologizmy v slovenčine. In: *Slovenská reč*, roč. 47, č. 2, s. 76 – 84.

SOBOLOVSKÝ, Štefan (1941 – 1942): Fonetický rozbor laterálnych konsonantov *l*, *l'* a palatalizovaného *l'* (Dokončenie). In: *Slovenská reč*, roč. 9, č. 2 – 3, s. 71 – 79.

SOKOLOVÁ, Miloslava – IVANOVÁ, Martina – JAROŠOVÁ, Alexandra (2008): Diftongizácia vokálnych skupín *ie*, *ia* a lexikografická prax. In: *Slovenská reč*, roč. 73, č. 5, s. 281 – 292.

SPOLSKY, Bernard (2009): *Language Management*. Cambridge: Cambridge University Press. 308 s.

STEGU, Martin – PRESTON, Dennis R. – FINKBEINER, Claudia – WILTON, Antje (2018): Panel discussion: language awareness vs. folk linguistics vs. applied linguistics. In: *Language Awareness*, roč. 27, č. 1 – 2, s. 186 – 196. Dostupné na: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09658416.2018.1434921> [20. 10. 2023].

SVENDSEN, Bente Ailin (2018): The dynamics of citizen sociolinguistics. In: *Journal of Sociolinguistics*, roč. 22, č. 2, s. 137 – 160. Dostupné na: <http://dx.doi.org/10.1111/josl.12276> [cit. 20. 10. 2023].

ŠTEVČEKOVÁ, Daniela (2000): Jazyk je zrkadlo kultúrnosti (rozhovor s J. Findrom, J. Kačalom, S. Ondrejovičom a M. Považajom). In: *Literárny týždenník*, 8. 6. 2000, č. 23, s. 4 – 5.

ŠTOLC, Jozef et al. (1968): *Atlas slovenského jazyka I. Vokalizmus a konsonantizmus. Časť druhá. Úvod – komentáre – materiály*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV. 200 s.

TECHTMEIER, Bärbel et al. (1987): Témy o jazykovej kultúre. In: *Slovenská reč*, roč. 52, č. 1, s. 3 – 15.

Ten principles of citizen science (2015): European Citizen Science Association – ECSA. Dostupné na: <https://www.ecsa.ngo/documents/> [cit. 20. 10. 2023].

TIBENSKÁ, Eva (1993): Typizácia výkladu významov (predovšetkým slovesných) vo výkladovom slovníku. In: *Slovenská reč*, roč. 58, č. 5, s. 289 – 296.

VALENTOVÁ, Iveta (2021): Druhové označenie ako súčasť vlastného mena alebo apelatívna identifikácia onymického objektu a dôsledky jeho chápania na písanie veľkých písmen. In: *Jazykovedný časopis*, roč. 72, č. 1, s. 57 – 79.

VOHLAND, Katrin – LAND-ZANDSTRA, Anne – CECCARONI, Luigi – LEMMENS, Rob – PERELLÓ, Josep – PONTI, Marisa – SAMSON, Roeland – WAGENKNECHT, Katherin (2021): Editorial: The Science of Citizen Science Evolves. In: K. Vohland – A. Land-Zandstra – L. Ceccaroni – R. Lemmens – J. Perelló – M. Ponti – R. Samson – K. Wagenknecht (eds.): *The Science of Citizen Science*. Cham: Springer Nature Switzerland AG. 529 s. Dostupné na: <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-030-58278-4> [cit. 20. 10. 2023].

WACHTARCZYKOVÁ, Jana – RIPKA, Ivor (2012): Polstoročie s jazykovedou. (Rozhovor s I. Ripkom). In: *Slovenská reč*, roč. 77, č. 3 – 4, s. 238 – 250.

WACHTARCZYKOVÁ, Jana – JAROŠOVÁ, Alexandra (2022): Sledujme skôr zmysel výpovede než význam slov. Rozhovor s Alexandrou Jarošovou. In: *Slovenská reč*, roč. 87, č. 2, s. 126 – 145.

Internetové odkazy

Archív časopisu *Jazykovedný časopis*. Dostupné na: <https://www.juls.savba.sk/ediela/jc/> [cit. 30. 9. 2023].

Archívu časopisu *Kultúra slova*. Dostupné na: <https://www.juls.savba.sk/ediela/ks/> [cit. 30. 9. 2023].

Das ABC der Dialekte. Dostupné na: <https://www.zooniverse.org/projects/de/dschopper/the-abc-of-dialect> [cit. 20. 10. 2023].

Desať princípov občianskej vedy / Ten principles of citizen science (2015). In: European Citizen Science Association – ECSA. Dostupné na: <https://www.ecsa.ngo/documents/> [cit. 20. 10. 2023].

Doslovníčka. Dostupné na sociálnych sieťach Facebook (<https://www.facebook.com/doslovnicka/>), Instagram (<https://www.instagram.com/doslovnicka/>) alebo Twitter (<https://twitter.com/doslovnicka/>) [cit. 20. 10. 2023].

HAVRAN, Michal: Jazyk musíme chrániť pred Blahom, Tarabom, Harabinom. *Sme.sk*, 6. 10. 2021. Dostupné na: <https://komentare.sme.sk/c/22757210/jazyk-musime-chranit-pred-blahom-tarabom-harabinom.html> [cit. 20. 10. 2023].

Hovorme spisovne. Dostupné na: <https://hovormespisovne.sk/> [cit. 20. 10. 2023].

Jazyková poradňa ASAP. Dostupné na: https://www.facebook.com/groups/jazykovapodradna/?locale=sk_SK [cit. 20. 10. 2023].

Jazykoveda – FreeSpace Fórum. Free Space.sk. Dostupné na: <https://www.freespace.sk/kategoria/77-jazykoveda/> [cit. 20. 10. 2023].

Korpus časopisu *Slovenská reč*. Dostupné na: https://www.juls.savba.sk/sr_korpus.html [cit. 30. 9. 2023].

Maďarič nechce lži o jazykovom zákone. *Aktuality.sk*, 6. 9. 2009. Dostupné na: <https://www.aktuality.sk/clanok/144739/madaric-nechce-lzi-o-jazykovom-zakone/> [cit. 20. 10. 2023].

Môj slovník. Dostupné na: <http://www.mojoslovník.sk> [cit. 20. 10. 2023].

Občianska veda. Dostupné na: <https://otvorenaveda.cvtisr.sk/obcianska-veda/> [cit. 20. 10. 2023].

Österreich forscht. Dostupné na: <https://www.citizen-science.at/en/> [cit. 20. 10. 2023].

SFB Deutsch in Österreich. Dostupné na: <https://iam.dioe.at/> [cit. 20. 10. 2023].

Spoločnosť Modrý koník s. r. o. Fóra. Diskusie. Dostupné na: <https://www.modrykonik.sk/forum/volne-diskusie/> [cit. 20. 10. 2023].

Viete po slovensky? Dostupné na: https://www.instagram.com/viete_po_slovensky/ [cit. 20. 10. 2023].